مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

وصال خویشان

نگاهی نو به صله رحم در آیات و روایات

اقبال حسینی نیا

وصال خویشان: چشم اندازی به صله رحم در آیات و روایات

مشخصات کتاب

سرشناسه : حسینی نیا، اقبال، 1348 -

عنوان و نام پدیدآور : وصال خویشان: چشم اندازی به صله رحم در آیات و روایات / اقبال حسینی نیا؛ تهیه کننده مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما.

مشخصات نشر : قم: صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، مرکز پژوهشهای اسلامی، 1385.

مشخصات ظاهری : [4]، 89 ص.

فروست : مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما؛ 1094.

شابک : 6500 ریال : 9789645140760

یادداشت : کتابنامه: ص. [87] - 89 ؛ همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع : صله رحم

موضوع : صله رحم -- احادیث

موضوع : صله رحم -- جنبه های قرآنی

شناسه افزوده : صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران. مرکز پژوهشهای اسلامی

رده بندی کنگره : BP253/8/ح5و6 1385

رده بندی دیویی : 297/652

شماره کتابشناسی ملی : 1321560

ص: 1

اشاره

صله رحم، در قرآن و احادیث معتبر اسلامی از وظایف هر انسان مؤمنی دانسته شده است. بنا بر دستور خداوند، انسان نباید از عشیره و قوم خود که سال های درازی با آنان زندگی کرده و با کمک و حمایت آنان رشد یافته و مانند گلی در باغستان محبت آنان پرورده شده است، دوری کند؛ زیرا دوری از آن محیط، به پژمردگی روح و کم نشاطی یا بی نشاطی فرد و جامعه می انجامد. کسی که این وظیفه الهی را انجام ندهد و از بازخواست الهی ایمن نخواهد بود. در قرآن مجید آمده است:

إِنَّ اللّهَ یَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَ الْإِحْسانِ وَ إِیتاءِ ذِی الْقُرْبی. (نحل: 90)

خداوند به دادگری و نیکوکاری و بخشش به خویشاوندان فرمان می دهد.

بی شک، همه اعمال نیک یا بد انسان، آثاری دارد و او سرانجام، نتیجه آنها را خواهد دید. گاهی خداوند، پاداش و عقاب برخی اعمال را در دنیا به انسان نمی دهد و در سرای آخرت به این اعمال رسیدگی می شود، ولی پاداش و نتیجه برخی اعمال بسیار مهم در دنیا نصیب وی می شود تا طعم برخی اعمال خوب و بد خود را پیش از قیامت بچشد و نیز مایه پند و عبرت انسان های دیگر شود. از جمله این اعمال، صله رحم یا قطع رحم است که آثار نیک یا بد آن در طول عمر متوجه انسان می شود. امام باقر علیه السلام می فرماید:

ثَلاثُ خِصالٍ لا یَمُوتُ صاحِبُهُنَّ أَبَدا حَتّی یَری و بالَهُنَّ: اَلْبَغْیُ وَ قَطِیعَهُ الرَّحِمِ وَ الْیَمِینُ الْکاذِبَهُ.(1)

سه خصلت است که صاحب آن، نتیجه آنها را پیش از مرگش می بیند: ستم به دیگران؛ قطع رحم و سوگند دروغ.

از مهم ترین آثار دنیایی صله رحم، به طول عمر و گشایش در روزی می توان اشاره کرد. با وجود سفارش و تأکید فراوان آموزه های دینی دراین باره، امروزه به این سنّت حسنه و دیرپای اسلامی کمتر توجه می شود. بنابراین، برای تقویت و تثبیت آن نیازمند حرکت فرهنگی و تبلیغی متولیان فرهنگی، به ویژه صدا و سیما هستیم. از این رهگذر، پژوهشگر ارجمند خانم اقبال حسینی نیا، با بهره گیری از متون و آموزه های دینی کوشیده است تا دست مایه اولیه تبلیغ را در اختیار اصحاب رسانه قرار دهد. با سپاس از تلاش های ارزنده ایشان، امید می رود که این نوشتار مورد استفاده برنامه ریزان و برنامه سازان قرار گیرد و در پرتو تدبیر سازنده متولیان فرهنگی، روز به روز شاهد ارتقای کیفی و کمّی روابط خویشاوندی و نهادینه سازی صله رحم در روابط اجتماعی باشیم.

انّه ولیّ التوفیق

اداره کل پژوهش

مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

ص: 4

1- محمد بن یعقوب کلینی، اصول کافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، 1363 ش، ج 2، ص 347.

دید و بازدید در اسلام، جایگاه ویژه و در ایجاد عواطف انسانی، نقش مهمی دارد. به ویژه اگر این دید و بازدیدها از ارحام و ذوی الحقوق صورت گیرد. خداوند در حدیثی قدسی می فرماید:

أَنا الرَّحْمنُ وَ هذِهِ الرَّحِمُ، شَقَقْتُ لَها مِنِ اسْمِی فَمَنْ وَصَلَها وَصَلْتُهُ وَ مَنْ قَطَعَها قَطَعْتُهُ.(1)

من رحمان هستم و نام رَحِمْ را از اسم خود مشتق کرده ام. پس هر کس صله رحم کند و با بستگان خود پیوند برقرار سازد، من او را با رحمت خود صله خواهم کرد و هر کس قطع رحم کند، من رحمت خود را از او قطع خواهم کرد.

پیامبر بزرگ اسلام با تأکید بر صله رحم، می فرماید:

أُوصِی الشّاهِدَ مِنْ أُمَّتِی وَ الْغائِبَ مِنْهُمْ وَ مَنْ فِی أَصْلابِ الرِّجالِ وَ أَرْحامِ النِّساءِ إِلی یَوْمِ الْقِیامَهِ اَنْ یَصِلَ الرَّحِمَ وَ اِنْ کانَتْ مِنْهُ عَلی مَسیرَهِ سَنَهٍ فَإِنَّ ذلِکَ مِنَ الدِّینِ.(2)

[به] آنان که حاضرند از امت من و آنان که غایبند و آنان که از اصلاب

1- جامع السعادات، ج 2، ص 252؛ مستدرک الوسائل، ج 15، ص 237.
2- اصول کافی، ج 2، ص 151.

پدران و ارحام مادران تا روز قیامت به دنیا می آیند، سفارش می کنم که صله رحم کنند، اگرچه فاصله آن تا ارحامشان به مسافت یک سال باشد؛ زیرا صله رحم از مسائل مهم دین است.

امیر مؤمنان علی علیه السلام می فرماید:

زَکوهُ الْیَسارِ بِرُّ الْجِیرانِ وَصِلَهُ الْأَرْحامِ.(1)

زکات کسانی که از تسهیلات مالی برخوردارند، نیکی به همسایگان و صله ارحام است.

امام سجاد علیه السلام در دعای مکارم الاخلاق می فرماید:

وَ مِنْ عُقُوقِ ذَوِی الْأَرْحامِ الْمَبَّرهَ وَ مِنْ خِذْلانِ الْأَقْرَبِینَ النُّصْرَهَ.(2)

بار خدایا! جدایی از ارحام را به نیکی و پیوستگی بدل فرما و ترک یاری بستگانم را به حمایت و نصرت تبدیل فرما.

همچنین امام صادق علیه السلام در این باره می فرماید:

إِنَّ صِلَهَ الرَّحِمِ وَ الْبِرَّ لِیُهَوِّنانِ الْحِسابَ وَ یَعْصِمانِ مِنَ الذُّنُوبِ فَصِلُوا أَرْحامَکُمْ وَ بَرُّوا بِإِخْوانِکُمْ وَ لَوْ بِحُسْنِ السَّلامِ وَ رَدِّ الْجَوابِ.(3)

صله رحم و نیکی کردن به برادران، حساب را در قیامت، آسان و آدمی را از گناه حفظ می کند. پس با اَرْحام تان، صله رحم و به برادران خود نیکی کنید؛ اگرچه به نیکو سلام کردن و جواب دادن باشد.

از سوی دیگر، خداوند در قرآن شریف، صله رحم را سبب آسانی در

1- فهرست موضوعی غررالحکم و دررالکلم، ص 133.
2- دعای مکارم الاخلاق، صص 361_364.
3- اصول کافی، ج 2، ص 157.

حساب رسی اعمال می داند و می فرماید:

وَ الَّذینَ یَصِلُونَ ما اَمَرَ اللّهُ بِهِ اَنْ یُوصَلَ وَ یَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ وَ یَخافُونَ سُوءَ الْحِسابِ. (رعد: 21)

[صاحبان اندیشه] کسانی هستند که دستور باری تعالی را درباره پیوند با اشخاصی که به صله آنها امر شده است، اطاعت می کنند و از پروردگارشان می ترسند و از بدی حساب [روز قیامت]بیم دارند.

نکته جالب آن است که هرگاه یکی از خویشان به دیگری آزار برساند و فرد بخواهد قطع رحم کند، فیض الهی از هر دو قطع می شود. مردی به محضر رسول خدا صلی الله علیه و آله رسید و گفت: یا رسول الله! من ارحامی دارم و آنها را صله می کنم، ولی آنان مرا آزار می دهند، می خواهم ترکشان کنم. حضرت فرمود: «در این صورت، خداوند هر دو شما را ترک خواهد کرد»؛(1) یعنی خدا، فیض و رحمت خود را از شما خواهد برید.

امام رضا علیه السلام از جد بزرگوارش، امام صادق علیه السلام نقل می کند:

صِلْ رَحِمَکَ وَ لَوْ بِشَرْبَهٍ مِنْ ماءٍ وَ اَفْضَلُ ما تُوصَلُ بِه الرَّحِمُ کَفُّ الأْذی عَنْها.(2)

صله رحم کن؛ اگر چه به شربت آبی باشد و بهترین صله رحم، خودداری از آزار دادن ارحام است.

امیرمؤمنان علی علیه السلام، صله رحم را که در پیوند و پایداری روابط اجتماعی نقش مهمی دارد، از ویژگی های گرامی ترین انسان ها برمی شمارد و می فرماید:

1- میزان الحکمه، ج 4، ص 87.
2- اصول کافی، ج 2، ص 151.

«صِلَةُ الْأَرْحامِ مِنْ أَفْضَلِ شِيَمِ الْكِرامِ؛ صله رحم، برترین خوی و منش مردمان بزرگوار است.»(1) ایشان در سخن حکیمانه دیگری، صله رحم را موجب مهر و محبت میان خویشاوندان و خواری دشمنان اسلام می داند: «صِلَةُ الرَّحِمِ تُوجِبُ الْمَحَبَّةَ وَ تَكْبِتُ الْعَدُوَّ؛ صله رحم، محبوبیت به بار می آورد و موجب خواری دشمن است».(2)

بنا بر سخن گهربار حضرت علی علیه السلام، صله ارحام سبب صمیمیت، محبت، اخوت و وحدت امت اسلامی و در نتیجه، موجب خشم و غضب دشمن می شود؛ زیرا آنان هرگز وحدت و همبستگی مسلمانان را برنمی تابند و پیوسته درصدد ایجاد تفرقه و جدایی میان مسلمانان هستند.

رسول خدا صلی الله علیه و آله درباره برآوردن حاجت و نیازهای انسان های مؤمن به ویژه خویشاوندان می فرماید:

مَنْ كانَ يُؤْمِنُ بِاللّهِ وَ الْيَوْمِ الْاخِرِ فَلْيَصِلْ رَحِمَهُ.(3)

هر کس به خدا و روز قیامت ایمان دارد، پس با رحمش صله کند.

1- فهرست موضوعی غررالحکم، ص 134.
2- غررالحکم، ص 456؛ مستدرک الوسائل، ج 15، ص 250.
3- الترغیب و الترهیب، ج 3، ص 333.

یعنی خویشاوندان خود را دوست بدارد و به آنان احسان و نیکی کند.

همچنین می فرماید:

مَنْ اَحَبَّ اَنْ یُبْسِطَ لَهُ فِی رِزْقِه، وَ یُؤَخَّرَ لَهُ فی أَجَلِهِ فَلْیَصِلْ رَحِمَهُ.(1)

اگر کسی دوست دارد که روزی اش فراوان شود و اجلش به تأخیر بیفتد، پس باید با رَحِمش صله کند.

آنچه در پی می آید، از بررسی متون دینی به دست آمده است. در فصل اول، به مفهوم صله رحم، مصداق های آن، انواع خویشاوندان و حقوق آنها پرداخته می شود. سپس پنجره ای به روی آیات و روایات می گشاییم و صله رحم را از زلال متون دینی بررسی می کنیم. آن گاه به بررسی علل و عوامل گسست ارتباط خویشاوندی می پردازیم. سپس به پی آمدهای منفی و مثبت صله و قطع رحم نظر می افکنیم. همچنین برخی حکایت ها و مصداق های آموزنده را زیور نوشتار ساخته و شیرازه مقال را با پیشنهادهایی به برنامه سازان و برنامه ریزان صدا و سیما به پایان رسانده ایم. امید است که مورد استفاده قرار گیرد و روزی به کارمان آید که «لا یَنْفَعُ مالٌ وَ لابَنُونَ إِلاّ مَنْ أَتَی اللّهَ بِقَلْبٍ سَلِیمٍ».

1- همان، ص 334.

فصل اول: کلیات

۱. مفهوم شناسی

«صله»، مصدر فعل (وَصَلَ) از ریشه «وَصْل» است که در مقابل «فَصل» قرار می گیرد و به معنی اتصال و پیوستگی است. ازاین رو، به نماز که میان بنده و خدا ارتباط برقرار می کند، «صلاه» می گویند. بنابراین، صله از نظر لغوی به معنای پیوستن است.(1)

به محل استقرار و رشد جنین «رَحِم» گفته می شود. جمع رحم، «ارحام» است و به خویشاوندان به اعتبار انتساب به یک رحم، ارحام گویند.(2)

بر اساس روایتی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، خداوند هنگام خلق رَحِم خطاب به او فرمود:

أَنَا الرَّحْمنُ وَ أَنْتَ الرَّحِمُ، شَقَقْتُ اسْمَکَ مِنِ اسْمِی فَمَنْ وَصَلَکَ وَصَلْتُهُ وَ مَنْ قَطَعَکَ قَطَعْتُهُ.(3)

من رحمانم و تو رَحِم. اسمت را از اسم خود گرفتم. هر کس به تو بپیوندد، من نیز به او می پیوندم و هر کس از تو جدا شود، من هم از او جدا می شوم.

«صله ارحام»، به معنی ارتباط با خویشاوندان است که از واجبات دینی

1- حسن عمید، فرهنگ فارسی عمید، ج 2، ص 1629.
2- راغب اصفهانی، مفردات قرآن، ماده رحم؛ سیدمحمد حسین طباطبایی، المیزان، ج 4، ص 138.
3- محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج 74، ص 95، ح 25.

شمرده می شود و قطع آن حرام است.

صله رحم در اصطلاح عبارت است از کمک و نیکی کردن به خویشاوندان و هم دردی با آنان با جان و مال در حد توان انسان و قطع رحم به اموری گفته می شود که مخالف این روش باشد.(1)

قطع، معانی متفاوتی دارد. گاه به معنای پیمودن است که زمینه وصل را فراهم می سازد و چنین قطعی ممدوح است. گاهی نیز به معنای بریدن و جدا کردن است. که در این نوع قطع، اگر مخالفت با فرمان خدا در امری باشد که به آن سفارش شده است، ناپسند خواهد بود.(2)

2. شیوه های صله رحم

به هر کاری که موجب پیوند خویشان شود، «صله رحم» می گویند، هر چند کار کوچکی مانند نیکو سلام کردن یا جواب دادن سلام(3) یا دادن جرعه ای آب به خویشاوندان باشد.(4) به طور کلی، به هر گونه عملی که از روی لطف و احسان باشد و سبب تحکیم روابط عاطفی میان ایشان شود، صله رحم گفته می شود. در مقابل، به هر نوع بی اعتنایی در برابر خواسته های مشروع خویشاوندان و ادا نکردن حقوق آنان، قطع رحم می گویند که به کدورت و ایجاد فاصله میان آنها می انجامد.(5) با استفاده از آیات قرآن و

1- نک: رضا رجب زاده، راه نجات، ص 121، ترجمه منهاج النجاه، ملا محسن فیض کاشانی.
2- عبد اللّه جوادی آملی، تسنیم تفسیر قرآن، ج 2، ص 558؛ به آیه 27 سوره بقره اشاره دارد.
3- ترجمه فارسی میزان الحکمه، ج 4، ح 7045.
4- همان، ح 7082.
5- تحلیلی اجتماعی از صله رحم، ص 44.

روایت های ائمه معصوم، شیوه های صله رحم را به چهار دسته می توان تقسیم کرد:

الف) زبانی: کارهایی چون سلام کردن و رد سلام و فرستادن سلام (از طریق واسطه) جزو صله رحم زبانی به شمار می آید. خداوند در قرآن کریم می فرماید:

وَ إِذا حُيِّيتُمْ بِتَحِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنَ مِنْها أَوْ رُدُّوها.(نساء:86)

چون به شما درود گفته شد، شما بهتر از آن درود گویید یا همان را در پاسخ برگردانید.

دعا کردن در حق خویشان، به نیکی یاد کردن از آنان و دوری از غیبت، تهمت، فحش، بدگویی و خبرچینی درباره آنان نیز از مصداق های صله رحم زبانی به شمار می رود.

ب) فعلی: دید و بازدید، گفت وگوی حضوری با خویشاوندان، رفتن به خانه آنها و دعوت از آنها، نوشتن نامه برای بستگانِ در سفر، مسافرت برای دیدار با خویشان، گشاده رویی و مصافحه در برخورد با آنها، قهر نکردن و پیشی گرفتن در برقراری دوستی دوباره با آنها هنگام قهر و کدورت، عیادت از بیمار، شرکت در تشییع جنازه و مجالس بزرگداشت درگذشتگان، پذیرفتن دعوت، اصلاح مفاسد و دفع ستم از بستگان، برآوردن حاجت آنها پیش از بیان کردن و شریک بودن در شادی و غم آنها را می توان از موارد صله رحم فعلی دانست.

برخی افراد ترجیح می دهند به صورت غیرحضوری از خویشان و بستگان خود احوال پرسی کنند. آنها به واسطه این و آن یا به وسیله تلفن و نامه با خویشاوندان تماس برقرار می کنند و احوالشان را جویا می شوند. اگرچه با

این کار از احوال خویشان آگاه می شوند، ولی باید دانست دیدار گفت وگوی و چهره به چهره، حلاوت و برکت دیگری دارد. البته احوال پرسی غیرحضوری (تلفنی) نیز خوب است و نوعی صله رحم به شمار می رود، ولی جای دیدار حضوری را نمی گیرد. نامه نوشتن به اقوام نیز نیکوست، ولی بار سفر بستن و به دیدار آنها رفتن و آنان را شاد کردن، نشان دهنده محبت و علاقه بیشتر به آنان است و به صمیمیت و یک دلی بیشتری می انجامد.

رسیدن به نشاط خاطر و بهره مندی از تجربه های یکدیگر نیز از مزایای دیدار حضوری است. امام هادی علیه السلام در این باره می فرماید: «دیدار برادران سبب انبساط خاطر و باروری اندیشه است، هر چند کوتاه و اندک باشد.» (1) با این همه آثار و برکتی که در دیدار حضوری وجود دارد، دیگر چه جای درنگ و بهانه جویی و عذرتراشی برای ترک رفت و آمد با خویشان و آشنایان است. باید هر فرصتی را برای دیدار مغتنم شمرد. برگشتن از مسافرت، تولد فرزند، مراسم ازدواج، بیماری و فوت بستگان، همه فرصت هایی هستند برای دیدار حضوری. این دیدارها، پیوند خویشاوندان را مستحکم می کند، چنان که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می فرماید: «الزِّیارَهُ تُنْبِتُ الْمَوَدَّهَ؛ دیدار، محبت و دوستی را زیاد می کند». (2)

چه خوب است هنگام رفتن به دیدار خویشان قصد قربت کنیم و پاداش آن را تنها از خدا بخواهیم. نگوییم من چند بار به دیدن فلانی رفتم، ولی او

1- میزان الحکمه ،ج 4، ص 298.
2- سفینه البحار، ج 1، ص 567.

به دیدنم نیامده است؛ پس من هم دیگر به دیدنش نمی روم، بلکه برای بهره مندی از ثواب الهی باید از این گونه محاسبه ها بپرهیزیم. البته هر «دیدی»، «بازدیدی» دارد و هر سلامی، علیکی، ولی گاهی بهتر است کریمانه و با بزرگواری از این موارد گذشت.

دیدار مؤمن، دیدار خداست. در حدیث قدسی آمده است:

أَیُّما مُسْلِمٍ زارَ مُسْلِماً فَلَیْسَ إِیّاهُ زارَ، اِیّای زارَ وَ ثَوابُهُ عَلیَّ الْجَنَّهُ.(1)

هر مسلمانی که به دیدار مسلمانی برود، در واقع مرا زیارت کرده است و پاداش او بر عهده من، بهشت است.

از امام باقر و امام صادق علیهماالسلام نیز روایت شده است:

هر مؤمنی که به قصد دیدار مؤمن دیگر از خانه بیرون رود و او را همراه با معرفت به حقوقش زیارت کند، خداوند به پاداش هر گامش در این راه، حسنه ای برای او می نویسد و گناهی از او محو می کند و درجه ای بر درجه های او می افزاید. چون در بزنند، درهای آسمان به رویش باز می شود و چون [مؤمنان] با یکدیگر ملاقات و مصافحه و معانقه کنند، خدای متعال رو به فرشتگان می کند و با مباهات می گوید: «دو بنده ام را بنگرید! به خاطر من با هم دوستی و دیدار می کنند. بر من است که از این پس، از عذاب مصونشان دارم» و چون برگردد، فرشتگان بدرقه اش می کنند و اگر تا شب بعد، از دنیا برود، از حساب معاف می شود.(2)

چه محرومند آنان که با کوته فکری و به دلایل پوچ و لجاجت های بچه گانه، با هم قهر و قطع رابطه می کنند و درهای خیر و برکت الهی را به

1- همان؛ کافی، ج 2، ص 176.
2- اصول کافی، ج 2، ص 183.

روی خود می بندند!

ج) قلبی: آرزوی قلبی برای سعادت مندی خویشان در دنیا و آخرت، دعا برای دفع بلاهای دنیوی و اخروی، آرزوی تداوم نعمت های موجود، محبت ورزی به آنان و به یاد یکدیگر بودن، از موارد صله رحم قلبی است.

د) مالی: کمک مالی بلاعوض برای رفع مشکلات خویشان، دادن هدیه به خویشان در مناسبت های خاص، هزینه کردن مال خویش برای رفع کدورت ها و اختلافات ایشان، مواسات با آنها در مال، حفظ اموال خویشان و وارد نکردن خسارت های مالی به آنها و پرداخت صدقه های مالی به نیابت از آنها، از نمونه های صله رحم مالی به شمار می آید.

3. مصادیق ارحام

در یک تقسیم بندی کلی، رابطه خویشاوندی هر فرد را می توان به دو دسته، خویشاوند نسبی و خویشاوند سببی تقسیم کرد: خویشاوندی نسبی، پیوندی است که از طریق خون و رحم باشد و خویشاوندی سببی، پیوندی است که از طریق ازدواج برقرار می شود.

نظرهای گوناگونی درباره مصداق های ارحام وجود دارد:

الف) ارحام به کسانی گفته می شود که به صورت بی واسطه (مثل برادر و خواهر) یا با واسطه (مثل نوه و عموزاده) به یک رَحِم منتسب باشند.

ب) خویشاوندانی که در انتساب به آخرین پدر و مادر مسلمان، اشتراک داشته باشند، ارحام یکدیگر شمرده می شوند و چون اسلام، موجب قطع ارحام جاهلیت شده است، انتساب به پدربزرگ و مادربزرگ مشرک یا کافر جزو ارحام به شمار نمی آید.

ج) کسانی که به سبب قرابت نسبی یا بر اساس دستورهای شرعی از ازدواج با یکدیگر منع شده اند، ارحام یکدیگر شمرده می شوند. در مقابل، کسانی همچون پسرعموها و دخترعموها که ازدواج آنها ممنوعیت شرعی ندارد، ارحام یکدیگر شمرده نمی شوند.

د) ارحام، تنها به کسانی گفته می شود که در طبقه بندی کتاب الارث، جزو مصداق های مورد نظر به شمار می آیند.

ه_) ارحام به کسانی گفته می شود که در انتساب به چهارمین جدّ، مشترک باشند. ازاین رو، برادران و خواهران و فرزندانشان، عموها و فرزندان آنها، عموها و عمه های پدری و مادری، دایی ها و خاله ها و فرزندان آنها و به طور کلی، همه کسانی که در این سلسله به نوعی با فرد نسبت دارند، اعم از اینکه جزو محارم باب نکاح باشند یا نه، از ارث بهره مند شوند یا نه، خویشاوند دور باشند یا نزدیک، ارحام شمرده می شوند.

4. سلسله مراتب ارحام

اشاره

در رساله حقوق امام سجاد علیه السلام آمده است:

حقوق ارحام، متعدد و متنوع است و بر حسب میزان قرابت و پیوند نسبی ایشان تنظیم می شود. واجب ترین این حقوق، حق مادر و پس از آن، حق پدر و در مرحله سوم، حق اولاد و در مرحله بعد، حق برادران است. بر این اساس، حقوق دیگر خویشان بر پایه میزان قرابت آنها تعیین می شود.(1)

بقیه حقوق ارحام به ترتیب قرابت و نزدیکی است، مانند:

1. حق مولا و صاحب اختیار و ولی نعمت.

1- ابن شعبه حرانی، تحف العقول، ص 261.

2. حق کسی که او، ولی نعمت و صاحب اختیارش باشد.

3. حق کسی که به انسان نیکی کرده است.

4. حق کسی که برای اعلام وقت نماز، اذان بگوید.

5. حق امام جماعت.

6. حق هم نشین.

7.حق همسایه.

8. حق دوست و رفیق .

9. حق شریک.

10. حق اموالی که در اختیار انسان است.

11.حق بدهکار.

12. حق طلبکار.

13. حق کسانی که با انسان رفت و آمد می کنند.

14. حق دشمنی که علیه او ادعا کرده است.

15. حق دشمنی که انسان علیه او ادعایی کرده است.

16. حق مشورت کننده بر مشاور و حق مشاور بر مشورت کننده.

17. حق کسی که به موعظه ها و پندهای انسان گوش می سپارد.

18. حق کسی که خیرخواه و مصلحت اندیش انسان باشد.

19. حق بزرگ ترها.

20. حق کوچک ترها.

21. حق کسی که از او درخواستی داشته یا او از آنها تقاضایی کرده است.

22. حق کسی که با گفتار یا رفتار، از روی عمد یا سهو به او بدی کرده

است.

23. حق هم کیشان.

24. حق کفار ذمی.

25. حقوقی که در شرایط گوناگون و با دگرگونی اسباب پدیدار می گردند.

اکنون از میان این حقوق، مواردی را که به موضوع صله رحم ارتباط دارد، توضیح می دهیم:

الف) حق مادر

فرزند باید بداند که مادر، او را پرورش داده و او از شیره جان مادر تغذیه کرده است. مادر هر گونه ناگواری و غم و غصه را به جان خریده است تا فرزند سالم بماند.

ب) حق پدر

فرزند باید بداند که پدر، ریشه و اصل اوست و او شاخه و فرع پدر است و اگر پدر نبود، او نیز نبود. در حقیقت، کمال و شایستگی و موفقیت هایش را از وجود پدر بداند. پس خدا را ستایش و از پدر نیز سپاس گزاری کند.

ج) حق فرزند

پدر و مادر باید بدانند که فرزند از آنها و وابسته به آنهاست و خوب یا بد بودن فرزند به آنها بستگی دارد. پدر، مسئول سرپرستی فرزند است و موظف است او را خوب، تربیت و به راه راست و اطاعت از پروردگار رهنمون کند؛ زیرا پدر از کارهای خوب فرزند ثواب می برد و در برابر گناه و معصیتش مجازات می شود. پس باید او را به گونه ای تربیت کند که به عمل

نیک و حسن رفتار در دنیا آراسته شود تا در پیشگاه خداوند از عمل کردن به وظیفه و سرپرستی صحیح و رسیدگی شایسته به فرزندش روسفید باشد.(1)

پدر و مادر باید برای فرزندانشان شخصیت و احترام قائل شوند و باورهای خود را بر آنها تحمیل نکنند و به آنها استقلال و حق انتخاب بدهند. البته حق فرزند بر پدر و مادر، پیش از ازدواج زن و مرد آغاز می شود. مرد باید برای فرزند خود، مادری متعهد و شایسته انتخاب کند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آلهدر این باره می فرماید:

حق پسر بر پدر آن است که برای او مادری نجیب، اصیل و بزرگوار در نظر بگیرد، نام نیکو بر او نهد، کتاب خدا را به او یاد دهد، او را پاکیزه نگاه دارد و به او شنا کردن یاد دهد. خوب تربیت کند و در جایگاه نیکو و مناسب قرار دهد.

ایشان در کلام گهربار دیگری می فرماید:

فرزند بر گردن پدر سه حق دارد: نام خوب بر او بگذارد؛ به او نوشتن و خواندن یاد دهد و پس از بلوغ، زمینه ازدواج او را فراهم کند.(2)

د) حق برادر

انسان باید بداند که برادر، پیشتیبان اوست و می تواند بر او تکیه کند و با کمک او به عزت و سربلندی برسد. همچنین از نیرو و توان او برای چیرگی بر دشمنان استفاده کند، ولی او را وسیله نافرمانی خدا و ستم بر بنده خدا و تباه کردن حقوق الهی قرار ندهد. او را در غلبه بر هوای نفس یاری دهد و از

1- رساله حقوق امام سجاد علیه السلام، حقوق و روابط اجتماعی، ترجمه: محمد جواد مولوی نیا، صص 37 _ 70

2- روضه الواعظین، ص 431.

وسوسه های شیطانی دور سازد. از وی در مقابل دشمنش حمایت کند. همچنین از نصیحت و خیرخواهی و عنایت به او به خاطر رضای خداوند غافل نشود. بنابراین، اگر برادرش مطیع پروردگار است، در همه کارها به او کمک کند. در غیر این صورت، مبادا به خاطر مهر و محبت برادری از او اطاعت کند و به نافرمانی خداوند گرفتار شود.(1)

ه_) حقوق سالمندان

رسول خدا صلی الله علیه و آله در این باره می فرماید: «الشَّیخُ فِی أَهلِهِ کالنَّبِیِّ فِی أُمَّتِهِ؛ پیرمرد در میان اهلش، همچون پیامبری است میان امتش.» نیز می فرماید:

هیچ جوانی، پیری را احترام نمی گذارد، مگر آنکه خداوند مقرر کرده است زمانی که او به سن پیری برسد، کسی را برگزیند تا او را احترام کند.(2)

امیرالمؤمنین علی علیه السلام فرموده است:

زمانی که عقل کامل شود، سخن گفتن کم می شود و آنچه عمر را طولانی می کند، آزار ندادن دیگران و احترام به بزرگان و سالمندان و صله رحم است.

انس بن مالک می گوید:

رسول خدا صلی الله علیه و آله مرا به پنج چیز سفارش کرد. از جمله اینکه «بزرگ تران را گرامی بدار تا در روز قیامت از دوستانم باشی» و نیز فرمود: «از ما نیست هر که به کوچک مان رحم و بزرگمان را اکرام نکند».(3)

جوانان نباید به سبب ناتوانی جسمی و پیری سالمندان، از آنان دوری

1- رساله حقوق امام سجاد علیه السلام، ص 71.
2- مستدرک الوسائل، ج 8، ص 393.
3- همان.

کنند و برای آسایش و راحتی بیشتر خود و همسرشان، آنها را به خانه سالمندان ببرند و فقط گاهی به دیدن آنها بروند و گمان کنند که حق آنها را ادا کرده اند؛ زیرا خودشان نیز روزی پیر خواهند شد.

در حکایتی از گلستان سعدی آمده است: روزی جوانی نادان با صدای بلند بر مادر پیرش پرخاش کرد. آن پیرزن دل آزرده به کنجی نشست و با گریه این گونه گفت:

چه خوش گفت زالی به فرزند خویش

چو دیدش پلنگ افکن و پیل تن

گر از عهد خردی ات یاد آمدی

که بیچاره بودی در آغوش من

نکردی در این روز بر من جفا

که تو شیرمردی و من پیرزن(1)

1- کلیات سعدی، باب ششم ،ص 155.

فصل دوم: صله رحم در قرآن و حدیث

اشاره

پیوند با خویشاوندان، نوعی رحمت، مهربانی و دل جویی است؛ اگرچه این دل جویی با دادن یک لیوان آب یا یک سلام گفتن باشد. صله رحم افزون بر آثار دنیوی و پاداش اخروی و خشنودی پروردگار متعال و امامان معصوم علیهم السلام، موجب شادی، آرامش اعصاب و رفع بلا می شود. به استناد روایت های بسیار، صله رحم سبب رفع بیماری ها و ناراحتی ها، افزایش روزی و فرزندان، تأخیر در مرگ، آسانی مرگ و راحتی قبر و برزخ و قیامت می شود.

در روایت آمده است: «روز قیامت هرکس از قبرش بیرون می آید، بانگ برمی دارد: پروردگارا! بر من رحم فرما. جوابش می دهند: هر آینه مهربانی و احسان شما در دنیا به دیگران (خویشاوندان) موجب مهربانی و رحمتتان در روز قیامت است».(1)

با اندک تأملی در قرآن و حدیث، به ارزش و اهمیت صله رحم پی می بریم و اینکه در اسلام تا چه اندازه به این امر مهم سفارش و تأکید شده است.

اسلام، انسان را موجودی فردمحور و جدا از جماعت نمی داند، بلکه او را به طور فطری، موجودی اجتماعی می داند که با برقراری ارتباط متقابل با هم نوع خویش، بخش مهمی از نیازهایش را برطرف می کند و به رشد و

1- بحارالانوار، ج 7، ص121 باب 5، ح 63 ؛ج 77، ص 34، باب 2، ح 7.

کمال دست می یابد.

خورشید اسلام هنگامی طلوع کرد که دشمنی و کینه و خودخواهی و جنگ و خون ریزی میان قبایل به اوج رسیده بود. اعراب جاهلیت از کار کردن ننگ داشتند و از راه غارت قبایل همسایه و خویشاوندان خود امرار معاش و به این کار افتخار می کردند. با طلوع خورشید اسلام، پیامبر، فرهنگ غنی اسلام را که سرشار از آموزه های سعادت بخش و محبت آموز بود، به آنان عرضه کرد و فرهنگ متعصب و جاهلی آنان را که جز جنگ و خون ریزی در پی نداشت، به فرهنگ محبت، مودت، وحدت و یک دلی بدل ساخت. در آیه 103 آل عمران آمده است:

وَ اعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللّهِ جَمِيعًا وَ لا تَفَرَّقُوا وَ اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْداءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْواناً.

و همگی به ریسمان خدا چنگ زنید و پراکنده نشوید و نعمت خدا را بر خود یاد کنید، آن گاه که دشمن (یکدیگر) بودید... پس میان دل های شما الفت انداخت و به برکت نعمت او، برادر شدید.

نخستین و مؤثرترین راه حلی که اسلام برای ایجاد مودت و یک دلی آدمیان برگزید، سفارش به صله رحم بود. در روایت آمده است که پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به عمرو بن مرّه فرمود: «من فرستاده الهی به سوی همه بندگانم تا به اسلام دعوتشان کنم و فرمان دهم که از جنگ و خون ریزی خودداری کنند و با خویشاوندان بپیوندند و حضرت احدیت را بندگی کنند...». عمرو بن مرّه گفت: ای رسول خدا! اگرچه عده زیادی از اقوامم بر من خشم گیرند و از پذیرفتن حق و احسان بر من خودداری کنند، اجازه فرمایید برای ارشاد و

هدایت اقوامم بروم تا همان گونه که خداوند تبارک و تعالی در هدایت من لطف فرمود، آنها نیز هدایت گردند. پیامبر رخصت داد و فرمود که آنها را با مهربانی و مدارا و سخنان نیکو و بدون عصبانیت و خودخواهی و حسادت، به دین اسلام دعوت کند.(1)

امام صادق علیه السلام می فرماید: «پیوند با خویشاوندان و داشتن اخلاق نیکو موجب زیادی ایمان است.»(2) همچنین در کلام دیگری فرموده است: «از شرایط دین، صله رحم و پیوند با خویشاوندان است».(3)

امام علی علیه السلام نیز درباره اهمیت صله رحم می فرماید:

طایفه و خویشاوندانت را احترام کن. همانا آنان به منزله بال های پرنده ای هستند که به وسیله آن بال ها پرواز می کنی و آنان ریشه و اصل تو هستند که به وسیله آنها به اصل و ریشه و نسب خود می رسی. [آنها] دستی هستند برای تو که به هدف های خود برسی.(4)

1. صله رحم در قرآن کریم

اشاره

قرآن کریم در آیات بسیاری به رعایت حقوق ارحام، احسان به والدین، انفاق به ذوی القربی، تقدم حق ایشان بر دیگر مؤمنان و پرهیز از قطع رحم سفارش کرده است. تأکید آیات قرآن بر این امور، نشان دهنده اهمیت و جایگاه برجسته این عمل عبادی _ اجتماعی در نظام ارزشی و هنجاری اسلام

1- همان، ج 18، ص103، باب10، ح 4.
2- مستدرک الوسائل، ج15، ص247، ح 18131.
3- بحارالانوار، ج 10، ص 404، باب 15 و 25.
4- همان، ج 74، ص 105، باب 3، ح 67 ، به نقل از: نهج البلاغه، ص 56.

است که در ایجاد و تحکیم هم بستگی و پیوند مشترک میان اعضای یک جامعه عموماً به ویژه میان خویشاوندان مؤثر است. برای نمونه، آیاتی از قرآن را که درباره اهمیت صله رحم است، بیان می کنیم:

الَّذینَ یَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّهِ مِنْ بَعْدِ میثاقِهِ وَ یَقْطَعُونَ ما أَمَرَ اللّهُ بِهِ أَنْ یُوصَلَ وَ یُفْسِدُونَ فِی الْأَرْضِ أُولئِکَ هُمُ الْخاسِرُونَ. (بقره: 27)

همانانی که پیمان خدا را پس از بستن آن می شکنند و آنچه را خداوند به پیوستنش امر فرموده است، می گسلند و در زمین به فساد می پردازند، زیان کارانند.

مفسران درباره معنای «اَمَرَ اللّه ُ بِهِ أن یوصَلَ»، احتمال های گوناگونی ذکر کرده و از جمله گفته اند مراد از این آیه، صله رحم با خویشاوندان است که خداوند دستور داده پیوند با آنان را مستحکم کنیم. در غیر این صورت، در آخرت از زیان کاران خواهیم بود.در آیه های 20 تا 25 سوره رعد نیز خداوند متعال از دو گروه یاد می کند؛ ابتدا ویژگی های بهشتیان را این گونه برمی شمارد: «آنان که به عهد الهی وفا می کنند و پیمان شکنی نمی کنند و پیوسته با کسانی که خداوند به پیوند با آنان امر فرموده است، پیوند دوستی برقرار می کنند.» سپس به سکونت آنها در بهشت های جاودان با نعمت های فراوان و بی پایان اشاره می کند.

خداوند در آیه 25 از گروه دیگر این گونه یاد می کند:

کسانی که پس از بستن پیمان با پروردگار، پیمان شکسته و تمام کارهایی را که خداوند به انجامش امر فرموده بود، نادیده گرفتند و با بریدن آن در روی زمین فساد و فتنه برانگیختند، بر ایشان [نفرین] و لعن باد و جایگاهشان عذاب دوزخ خواهد بود.

خداوند در آیه دیگر این گونه به پیوند با خویشاوندان (ذوی القربی) سفارش می کند:

لَیْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَکُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَ الْمَغْرِبِ وَ لکِنَّ الْبِرَّ مَنْ امَنَ بِاللّهِ وَ الْیَوْمِ الْاخِرِ وَ الْمَلائِکَهِ وَ الْکِتابِ وَ النَّبِیِّینَ وَ اتَی الْمالَ عَلی حُبِّهِ ذَوِی الْقُرْبی وَ الْیَتامی وَ الْمَساکینَ... .(بقره: 177)

نیکوکاری آن نیست که روی خود را به سوی مشرق یا مغرب بگردانید، بلکه نیکی آن است که کسی به خدا و روز بازپسین و فرشتگان و کتاب آسمانی و پیامبران ایمان آورد و مال خود را با وجود دوست داشتنش، به خویشاوندان و یتیمان و بینوایان و... بدهد.

خداوند متعال در این آیه از کسانی یاد می کند که اموال خود را با وجود نیاز، برای رضای پروردگار، به خویشان می دهند. گاهی این کار افزون بر رضای پروردگار، به قصد صله رحم صورت می گیرد.(1)

در آیه های 15 و 16 سوره بلد نیز می فرماید:«یَتیمًا ذا مَقْرَبَهٍ، أَوْ مِسْکینًا ذا مَتْرَبَهٍ؛ به یتیم خویشاوند یا بینوای خاک نشین[اطعام دادن]». در حقیقت، خداوند در درجه اول به بخشش و صدقه به خویشاوندان امر می کند؛ زیرا این کار هم صدقه است و هم صله رحم.(2) رسول خدا صلی الله علیه و آله در این باره می فرماید:«اَلصَّدَقَهُ عَلَی الْقَرابَهِ صَدَقَهٌ وَصِلَهٌ؛ صدقه به خویشاوندان، هم صدقه است و هم صله رحم».(3)

آورده اند زینب، همسر عبداللّه بن مسعود، اموالش را به خویشاوندانش

1- کنزالدقائق، ج 1، ص 411؛ تفسیر شریف لاهیجی، ص 153؛ تفسیر کبیر، ج 5، ص 40؛ تفسیر بیضاوی، ص 34؛ روح المعانی، ج 2، ص 40.
2- تفسیر روح الجنان و روض الجَنان، ج 2، ص 21؛ تفسیر اثنی عشری، ج 1، ص 323.
3- تفسیر بیضاوی، ص 34.

بخشیده بود. این بزرگوار از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آلهپرسید: آیا مرا در این کار ثوابی هست؟ حضرت فرمود: «برای تو دو پاداش است، یکی مزد پیوند [با] خویش و دیگری صدقه و بخشش».(1)

خداوند در آیات دیگری، چگونگی پیوند با خویشاوندان را این گونه بیان می کند:

1. «کُتِبَ عَلَیْکُمْ إِذا حَضَرَ أَحَدَکُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَکَ خَیْرًا الْوَصِیَّهُ لِلْوالِدَیْنِ وَ الْأَقْرَبینَ بِالْمَعْرُوفِ؛ بر شما مقرر شده است که چون یکی از شما را مرگ فرارسد، اگر مالی بر جای گذارد، برای پدر و مادر و خویشاوندان [خود] به طور پسندیده وصیت کند». (بقره: 180)

2. «یَسْئَلُونَکَ ماذا یُنْفِقُونَ قُلْ ماأَنْفَقْتُمْ مِنْ خَیْرٍ فَلِلْوالِدَیْنِ وَ الْأَقْرَبینَ وَ...؛ از تو می پرسند چه چیزی انفاق کنند (و به چه کسی بدهند). بگو هر مالی انفاق کنند به پدر و مادر و نزدیکان تعلق دارد». (بقره: 215)

3. «وَ اتَّقُوا اللّهَ الَّذی تَساءَلُونَ بِهِ وَ الْأَرْحامَ... ؛ و از خدایی که به[نام] او از همدیگر درخواست می کنید، پروا کنید و زنهار، از خویشاوندان مبرید که خداوند همواره نگهبان شما است».(نساء: 1)

4. «وَ إِذا حَضَرَ الْقِسْمَهَ أُولُوا الْقُرْبی وَ الْیَتامی... ؛ و هر گاه خویشاوندان و یتیمان و مستمندان در تقسیم [ارث] حاضر شدند، [چیزی] از آن را به ایشان ارزانی دارید و با آنان سخنی پسندیده گویید». (نساء: 8)

5. «وَ لِکُلٍّ جَعَلْنا مَوالِیَ مِمّا تَرَکَ الْوالِدانِ وَ الْأَقْرَبُونَ... ؛ و از آنچه پدر و مادر و خویشاوندان و کسانی که شما [با آنان] پیمان بسته اید، بر جای گذاشته اند، برای هر یک، وارثانی قرار دادیم. پس نصیبشان را به ایشان بدهید». (نساء:33)

6.«وَ اعْبُدُوا اللّهَ وَ لا تُشْرِکُوا بِهِ شَیْئًا وَ بِالْوالِدَیْنِ إِحْسانًا وَ بِذِی الْقُرْبی...؛ و خدا را

1- همان.

بپرستید و چیزی را با او شریک مگردانید و به پدر و مادر و به خویشاوندان و یتیمان و... نیکی کنید». (نساء:36)

با توجه در این آیات درمی یابیم که پس از احسان به اعضای اصلی خانواده، بر احسان و صله با خویشاوندانی که با ما رابطه خونی و رحمی (مادری) دارند، تأکید شده است. در پیوند و نیکی با خویشاوندان، باید افرادی که پیوند نزدیک تری دارند، در اولویت قرار گیرند. ازاین رو، در درجه اول باید به پدر و مادر و آن گاه خواهر و برادر و در مراحل بعد به خویشاوندان دیگر محبت کنیم و با آنان صله رحم داشته باشیم. پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله دراین باره می فرماید: «بِرَّ اُمَّکَ و أَباکَ و اُختَکَ و أَخاکَ ثُمَّ أَدْناکَ فَأَدْناکَ؛ نیکی کن (به ترتیب) به مادر و سپس پدر و خواهر و برادر؛ سپس نزدیک تر به نزدیک تر».(1)

خداوند، عمر افرادی را که صله رحم می کنند، زیاد و رزقشان را فراوان می کند و حساب روز قیامت را بر آنان آسان می گیرد و در عوض، عمر کسانی را که از اقوام دوری می جویند و سبب ناراحتی آنان را فراهم می کنند، کوتاه و روزی شان را کم و الطاف خود را از آنان قطع می کند،(2) چنان که خداوند در حدیثی قدسی می فرماید: «من رحمان هستم؛ هر که از خویش خود برید، من هم از او می برم».(3)

روزی یکی از اصحاب امام صادق علیه السلام خدمت ایشان رسید و گفت: برادران و پسرعموهایم، خانه ام را تصاحب کرده اند، به گونه ای که من در یک

1- آموزه های بنیادین علم اخلاق، ج 2، ص 168.
2- سید علی اکبر صداقت، یک صد موضوع، 500 داستان، ص 329.
3- احیاء القلوب، ص 127.

اتاق زندگی می کنم و اگر در این باره (به آنها یا حاکم) شکایت کنم، تمام اموالم را می گیرند. امام فرمود: «صبر کن، همانا پس از سختی، برای تو گشایشی هست.» پس مرد از شکایت خود منصرف شد. مدتی نگذشت که همه اقوامی که او را آزار می دادند، بر اثر بیماری وبا مردند. وی پس از مدتی به خدمت امام رسید. امام پرسید: «حال اقوامت چه گونه است؟» مرد گفت: همه مردند. امام فرمود: «آنها به خاطر آزار به تو که خویش آنها بودی، به عقوبت عملشان (قطع رحم) مردند. آیا تو دوست داشتی آنان زنده می ماندند و به آزار تو ادامه می دادند؟» مرد گفت: نه والله! (1)

نیکی به پدر و مادر

احسان به پدر و مادر و رعایت حقوق آنان، از مهم ترین مصداق های صله رحم است. خداوند در قرآن می فرماید:

وَ قَضی رَبُّکَ أَلاّ تَعْبُدُوا إِلاّ إِیّاهُ وَ بِالْوالِدَیْنِ إِحْساناً إِمّا یَبْلُغَنَّ عِنْدَکَ الْکِبَرَ أَحَدُهُما أَوْ کِلاهُما فَلاتَقُلْ لَهُما أُفٍّ وَ لاتَنْهَرْهُما وَ قُلْ لَهُما قَوْلاً کَرِیمًا. (اسراء: 23)

پروردگار تو مقرر کرد که جز او را نپرستید و به پدر و مادر [خود] احسان کنید. اگر یکی از آن دو یا هر دو در کنار تو به سالخوردگی رسیدند، به آنها [حتی] اف مگو و به آنان پرخاش مکن و با آنها سخنی شایسته بگوی.

با تدبّر در آیاتی که خداوند متعال در آنها به نیکی و احسان به والدین سفارش کرده است، درمی یابیم که خداوند پس از امر به پرستش و ایمان به یگانگی خود، به احسان به والدین فرمان می دهد. در حقیقت، پس از تعظیم

1- سفینه البحار، ج 1، ص 515.

خود، به تکریم پدر و مادر دستور داده که بیان کننده اهمیت این مسئله است. بنابراین، نباید پدر و مادر را به اسم صدا زد. باید با احترام و ادب با ایشان سخن گفت و در حضورشان صدا را بلند نکرد و اگر به دلیل پیری سبب رنجش فرزندانشان شدند، فرزندان نباید به آنان کوچک ترین بی ادبی کنند و سخنان ناراحت کننده (حتی اف) بگویند. امام صادق علیه السلام می فرماید:

اگر چیزی کمتر از کلمه «اف» وجود داشت، باری تعالی از آن نهی می فرمود.(1)

متأسفانه با وجود سفارش های بسیار خداوند در برخی از آیات قرآن بر احسان به والدین، امروزه به این آموزه اسلامی کمتر عمل می شود. فرزندان به اصطلاح متمدن امروزی، والدین سالخورده خود را به خانه سالمندان می سپارند و به پندار خام خود، وظیفه خویش را در قبال آنها به پایان می رسانند. این فرزندان، زندگی در خانه سالمندان را برای پدر و مادرشان بهتر از زندگی در خانه خود و با فرزندان و نوه هایشان می دانند، به این دلیل که ممکن است در خانه به آنان بی احترامی شود و دل رنجور آنها بشکند. همچنین اگر بامحبت باشند، فقط در مناسبت های ویژه ای مانند «روز مادر» و «روز پدر» به دیدار آنها می روند و دسته گلی به آنها تقدیم و از آنها دل جویی می کنند، در حالی که همه روزهای سال، چشم خسته والدین در خانه سالمندان در انتظار آمدن و دیدن فرزندان به راه مانده است.

وقتی که گفتن اف به پدر و مادر روا نیست، به یقین، گفتن سخنان رکیک و ناسزا و نگاه های غضبناک، گناه افزون تری دارد و مخالفت گفتاری و

1- اصول کافی، ج 2، باب العقوق، ص 349.

رفتاری با والدین به مراتب بدتر است. در آیات متعدد قرآن، به حسن رفتار با پدر و مادر (مسلمان یا کافر) و احترام به آنها بسیار سفارش شده است، از آن نمونه اند:

1.« وَ إِذْ أَخَذْنا میثاقَ بَنِی إِسْرائِیلَ لا تَعْبُدُونَ إِلاَّ اللّهَ وَ بِالْوالِدَیْنِ إِحْساناً؛ و چون از فرزندان اسرائیل پیمان محکم گرفتیم که جز خدا را نپرستید و به پدر و مادر احسان (نیکی) کنید». (بقره: 83)

2.«کُتِبَ عَلَیْکُمْ إِذا حَضَرَ أَحَدَکُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَکَ خَیْرًا الْوَصِیَّهُ لِلْوالِدَیْنِ وَ الْأَقْرَبینَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَی الْمُتَّقِینَ؛ بر شما مقرر شده است که چون یکی از شما را مرگ فرا رسد، اگر مالی بر جای گذارد، برای پدر و مادر و خویشاوندان (خود) به طور پسندیده وصیت کند. [این کار] حقی است بر پرهیزکاران». (بقره:180)

3.«یَسْئَلُونَکَ ما ذا یُنْفِقُونَ قُلْ ما أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَیْرٍ فَلِلْوالِدَیْنِ وَ الْأَقْرَبینَ... ؛ از تو می پرسند: چه چیزی انفاق کنند (و به چه کسی بدهند؟) بگو: هر مالی که انفاق کنید، به پدر و مادر و نزدیکان تعلق دارد». (بقره: 215)

4.«قُلْ تَعالَوْا أَتْلُ ما حَرَّمَ رَبُّکُمْ عَلَیْکُمْ أَلاّ تُشْرِکُوا بِهِ شَیْئًا وَ بِالْوالِدَیْنِ إِحْساناً؛ بگو: بیایید تا آنچه را پروردگارتان بر شما حرام کرده است، برای شما بخوانم: چیزی را با او شریک قرار ندهید و به پدر و مادر احسان کنید».(انعام: 151)

5. «وَ قَضی رَبُّکَ أَلاّ تَعْبُدُوا إِلاّ إِیّاهُ وَ بِالْوالِدَیْنِ إِحْساناً؛ و پروردگار تو مقرر کرد که جز او را مپرستید و به پدر و مادر خود احسان کنید».(اسراء: 23)

6. «وَ بَرًّا بِوالِدَیْهِ وَ لَمْ یَکُنْ جَبّارًا عَصِیًّا؛ و یحیی با پدر و مادر خود نیک رفتار بود و زورگویی نافرمان نبود». (مریم: 14)

7. «وَ بَرًّا بِوالِدَتی وَ لَمْ یَجْعَلْنی جَبّارًا شَقِیًّا؛ و مرا [سخن حضرت عیسی است] نسبت به مادرم نیکوکار قرار داده و زورگو و نافرمانم نگردانیده است». (مریم: 32)

8 . «وَ وَصَّیْنَا اْلإِنْسانَ بِوالِدَیْهِ حُسْناً وَ إِنْ جاهَداکَ لِتُشْرِکَ بی ما لَیْسَ لَکَ بِهِ عِلْمٌ فَلا تُطِعْهُما؛ ما به انسان سفارش کردیم که به پدر و مادرش نیکی کند و اگر آن دو مشرک باشند و تلاش کنند که تو برای من همتایی قائل شوی که به آن علم نداری، از آنها پیروی مکن». (عنکبوت:8)

در آیه های 14 و 15 سوره لقمان و نیز در آیه 15 سوره احقاف، مضمونی شبیه به آیه 8 سوره عنکبوت آمده است. با نگاهی اجمالی به تفسیر این آیه ها درمی یابیم که احترام به پدر و مادر و حقوق آنها چنان ارزشمند و والاست که بی درنگ، در مرتبه ای پس از پرستش ذات مقدس خداوند قرار می گیرد. اصل وجود هر انسانی از پدر و مادر است و هر شخصی، ادامه پدر و مادر و شاخه های آنهاست. بنابراین، هیچ کس به اندازه آنها به انسان نزدیک نیست و ارزش و احترام آنها از همه خویشاوندان بالاتر است. پدر و مادر به فرزندان حق حیات می بخشند. آنها در دوران ضعف و نیاز کودک و زمانی که او حتی نمی تواند مگسی را از خود براند یا خود را از گرما، سرما، گرسنگی، بیماری و خطرهای گوناگونی که او را تهدید می کند، حفظ کند، از او مراقبت می کنند. پدر و مادر، سخاوتمندانه، شیره جان خود را به فرزندانشان می بخشند تا او رشد کند و بتواند روی پای خود بایستد و مستقل شود.(1) با این حال، بیشتر فرزندان با رسیدن به سن بلوغ و رشد و قدرت، خردی و ناتوانی خود را فراموش می کنند و زحمت های طاقت فرسای والدین و حقوق آنان را نادیده می گیرند.

امام علی علیه السلام درباره زیارت قبور پدر و مادر می فرماید:

1- سیدجعفر میرعظیمی، حقوق والدین، ص 21.

مَنْ زَار قَبْرَ اَبَوَیْهِ فِی یَوْمِ الجُمُعَهِ أَوْ لَیْلَتَهُ أَوْ اَحَدِهِما کُتِبَ لَهُ حَجَّهٌ مَبْرُورَهٌ. (1)

هر کس قبر پدر و مادر یا قبر یکی از آن دو را در روز جمعه یا شب جمعه زیارت کند، برایش حج نیکویی نوشته شود.

در حکایتی آمده است: «موسی بن عمران علیه السلام با پروردگار خویش مناجات می کرد. ناگهان مردی را زیر سایه عرش خدا دید. فرمود: پروردگارا! این مرد کیست که به روی عرش تو سایه افکنده است؟ خطاب رسید این مرد دو صفت پسندیده دارد: به پدر و مادر خود نیکی می کند و برای سخن چینی گام برنمی دارد». (2)

احترام و رفتار کریمانه با پدر و مادر فقط به والدین مسلمان منحصر نمی شود، بلکه حتی اگر پدر و مادری کافر باشند، باید با آنان خوش رفتاری کرد و به آنان احترام گذاشت، ولی نباید در کفر و الحاد از آنان پیروی کرد. خدای متعال در این باره می فرماید:

وَ إِنْ جاهَدَاکَ عَلی أَنْ تُشْرِکَ بِی ما لَیْسَ لَکَ بِهِ عِلْمٌ فَلا تُطِعْهُما وَ صاحِبْهُما فِی الدُّنْیا مَعْرُوفاً. (لقمان: 15)

و اگر [پدر و مادر] تو را وا دارند تا درباره چیزی که تو را بدان دانشی نیست، به من شرک ورزی، از آنان فرمان مبر، [ولی]در دنیا به خوبی با آنان معاشرت کن.

در اسلام بر احترام و احسان به والدین حتی والدین کافر، تأکید شده است. از امام صادق علیه السلام نقل می شود: مردی نزد رسول خدا صلی الله علیه و آله

1- مقام پدر و مادر، ص 72.
2- لئالی الاخبار، ص 249؛ بحار الانوار، ج 44، باب 2، ص 85.

آمد و گفت: من جوان ورزیده ای هستم و جهاد را دوست دارم، ولی مادری دارم که از رفتن من [به جنگ]ناراحت است و رضایت نمی دهد. پیامبر فرمود: «برگرد و نزد مادرت باش که انس یک شب مادر با تو از یک سال جهاد در راه خدا بهتر است».(1)

مادر، مظهر عاطفه و سرشار از محبت است. اوست که با رأفت و مهر خود محیط خانه را دل چسب می کند. اوست که در چهاردیواری خانه، مدینه فاضله می سازد و به پرورش و سازندگی کودک می پردازد. مادر است که انسان هایی شرافتمند و مفید برای جامعه می پرورد. مادر، سرچشمه فضیلت است و تقوای عملی و ایمان او راهنمای اعضای خانه است.(2) امام صادق علیه السلاممی فرماید: شخصی نزد پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله آمد و گفت: یا رسول الله! به چه کسی نیکی کنم؟ حضرت فرمود: به مادرت. پرسید: پس از او به چه کسی؟ پیامبر پاسخ داد: به مادرت. برای بار سوم آن شخص پرسید: سپس به چه کسی نیکی کنم؟ حضرت فرمود: به مادرت. دیگر بار پرسید: پس از مادر به چه کسی خوبی کنم؟ رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: به پدرت.(3)

نقل است که مردی سرگرم طواف خانه خدا بود و مادرش را نیز بر دوش گرفته بود و طواف می داد. در همان حال رسول خدا صلی الله علیه و آله را دید. پس از ایشان پرسید: آیا با این کار حق مادرم را ادا کرده ام؟ حضرت فرمود: «خیر، تو با این کارت حتی یکی از ناله های او را (به هنگام وضع حمل) جبران

1- جامع السعادات، ج 2، ص 260.
2- حقوق والدین، ص 26.
3- المحجه البیضاء، ج 3، ص 439.

نکرده ای».(1)

پس فرزند باید در همه موارد جز در مسئله شرک به خدا، از پدر و مادر پیروی کند؛ پدر و مادر را به اسم کوچک صدا نزند؛(2) جلوتر از آنها راه نرود(3) و پیش از آنها ننشیند.(4) سبب خجالت و سرشکستگی پدر و مادر نشود(5) و در همه حال سپاس گزار آنها باشد.(6) جلوی پای آنها به نشانه احترام برخیزد.(7)

شخصی از امام صادق علیه السلام پرسید: منظور از احسان به پدر و مادر چیست؟ حضرت فرمود: با آنها نیکو معاشرت کنی و آنها را مجبور نکنی چیزی را که نیاز دارند، از تو بخواهند؛ اگرچه بی نیاز باشند، بلکه باید اظهار نکرده، وظیفه خود را انجام دهی؛ که خداوند می فرماید: «هرگز به نیکی نمی رسید مگر آنچه را دوست دارید، انفاق کنید»...(8) و منظور از «افٍ»؛ یعنی اگر دل تنگت کردند، به آنها اف مگو؛ اگر تو را کتک زدند، با آنها تندی مکن و با آنها با احترام و مهربانی سخن بگو و از روی مهربانی برای آنها حالت افتادگی پیش آور.

شخصی از امام سجاد علیه السلام پرسید: شما احسان کننده ترین مردم نسبت به

1- تفسیر نمونه، ج 12، ص 78.
2- اصول کافی، ج 2، ص 159.
3- همان.
4- همان.
5- نور الثقلین، ص 149.
6- تحف العقول، ص 238.
7- علی کیست، ص 434.
8- نک: آل عمران: 92.

مادرت هستی. پس چرا با مادرت در یک سفره هم غذا نمی شوی؟ حضرت فرمود: «می ترسم در برداشتن لقمه ای که چشم مادرم به آن است، پیش دستی کنم و به واسطه این عمل عاق شوم.»(1) آن امام همام در رساله حقوق درباره مادر می فرماید:

حق مادرت این است که بدانی تو را در شکم خود نگهداری و با خود حمل کرده است که هیچ کس را در آنجا جای ندهد و نتوان جا داد و از میوه دل خود (خون خود)، غذایت داده است که هیچ کس به کس نمی دهد و با همه اعضای خود، تو را نگه داری کرده است. تو را سیر کرده، با آنکه خودش گرسنه بوده و تو را آب داده با آنکه خودش تشنه بوده است. برهنه مانده و حال آنکه تو را پوشانده، در سایه نگه داری ات کرده و حال آنکه خود زیر آفتاب بوده و بی خوابی کشیده تا تو را خوابانده و سرانجام تو را از سرما و گرما حفظ کرده است. پس اولاد نمی تواند زحمت ها و فداکاری مادر را جز با توفیق الهی، شکرگزاری و قدردانی کند.(2)

بنابراین سخن امام سجاد علیه السلام، حق مادر بیش از حق پدر است.

2. صله رحم در حدیث

اشاره

در روایت های بسیاری به صله رحم و پیوند با خویشاوندان و نیکی به آنان سفارش شده است که نمونه های آن را بیان می کنیم:

الف) کار پاکیزه

خداوند در حدیثی می فرماید:

به درستی که من جز عمل پاکیزه ای را که برای من (خالص) صورت گرفته

1- نخبه المواعظ، ص 106، برگرفته از: مکارم الاخلاق.
2- همان، ص 104.

باشد، نمی پذیرم و صله رحم از جمله آن اعمال پاکیزه است. به درستی که من خدای بخشنده و مهربانم (رحمان) و رحم را به اقتضای رحمت خویش آفریدم تا مردم از طریق آن به یکدیگر مهر ورزند و در روز قیامت در پیشگاه من از حجت قاطع برخوردار شوند. من قطع می کنم کسی که آن را قطع کرده باشد و وصل می کنم با کسی که به آن پیوسته باشد. این گونه عمل خواهم کرد با کسی که امر مرا ضایع کرده باشد.(1)

ب) پرتویی از رحمت حق

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله خویشاوندی را پرتویی از رحمت حق می داند و می فرماید: «أَلرَّحِمُ شِجْنَهٌ مِنَ اللّٰهِ عَزَّوَجَلَّ؛ رحم، پرتو و نشانه ای از رحمت خداوند است».(2)

ج) خویشاوند؛ بال آدمی

امام علی علیه السلام درباره معاشرت با خویشان می فرماید:

طایفه و خویشاوندانت را احترام کن. همانا آنان به منزله بال های پرنده ای هستند که به وسیله آن بال ها پرواز می کنی و آنان ریشه و اصل تو هستند که به وسیله آنها به اصل و ریشه و نسب خود می رسی و دستی هستند برای تو که به کمک آن به هدف های خود دست می یابی.(3)

د) توجه به خویشاوند بینوا

مولای متقیان علی علیه السلام، در خطبه بیست و سوم نهج البلاغه می فرماید:

بدانید که هیچ یک از شما نباید از خویشاوندی که گرفتار فقر و بینوایی است، روی برتابد، بلکه باید او را با مالی که اگر انفاقش نکند، بر دارایی اش نیفزاید و اگر انفاقش کند، سبب نقصان در مال او نگردد، یاری دهد. اگر کسی دست یاری از عشیره خود فرو بندد، [در حقیقت،] یک دست از یاری

1- بحارالانوار، ج 77، باب 2، ح 7.
2- همان، ج 74، باب 3، ح 25.

3- همان، ج 23، ص 265.

عشیره کاسته شده، ولی او خود را از یاری دست های بسیاری محروم کرده است. [پس] هر کس با اطرافیان خود به مدارا رفتار کند، همواره دوستی و مودت آنان را نصیب خود ساخته است.(1)

ه_) رسیدگی به خویشاوند

همچنین در خطبه دیگری، از ثروتمندان می خواهد که خویشان مستمند خود را دریابند و به فقیران، قرض داران، نیازمندان و گرفتاران رسیدگی کنند. ایشان می فرماید:

کسی که خدا به او مال و خواسته ای ارزانی داشته است، باید به خویشاوندان رسیدگی کند و مهمانی های نیکو دهد و گرفتاران را از بند برهاند و به فقیران و وام داران قرضی بدهد تا ثوابی حاصل کند. پس خود شکیبایی ورزد و حقوقی را که به گردن دارد، ادا کند و با سختی ها بسازد. دست یافتن به این خصلت ها، در دنیا سبب شرف و بزرگی و درک فضیلت های آخرت می شود، اگر خدا بخواهد.(2)

و) پیش تازی در صله رحم

امام علی علیه السلام همواره در کارهای خیر پیش تاز بود. ایشان می فرماید:

ای مردم! به خدا سوگند، من هرگز کسی را به هیچ طاعتی برنینگیختم، مگر آنکه خود بر آن کار پیش تاز بودم و شما را از هیچ گناهی نهی نکردم، مگر آنکه پیش از شما، خویشتن را از آن بازداشتم.(3)

نخستین پیشوای شیعیان در صله رحم نیز پیشرو بود، چنان که خود می فرماید: «لَنْ یُسْرِعَ أَحَدٌ قَبْلِی إِلی دَعْوَهِ حَقٍّ وَ صِلَهِ رَحِمٍ؛ در پذیرش دعوت حق و

1- نهج البلاغه، خطبه 23.
2- همان، خطبه 142.
3- بحارالانوار، ج 34، ص 217.

صله رحم، هیچ کس مانند من پیش تاز نبوده است».(1)

ز) نفی صله رحم با منت

صله ارحام یک وظیفه دینی و شرعی است و پاداش فراوانی دارد و هرگز نباید با منت گذاشتن بر خویشاوند همراه باشد. این عبادت به هر شکل که باشد(سر زدن، کمک کردن و...)، توفیقی الهی است و آثار و برکات دنیوی و اخروی بسیار دارد. امام علی علیه السلام در پیش بینی شگفت انگیزی، از آینده و روزگاری خبر می دهد که صله رحم با منت همراه می شود. ایشان می فرماید:

... یَعُدُّونَ الصَّدَقَةَ فِیهِ غُرْماً وَصِلَهِ الرَّحِمَ مَنّاً... .(2)

روزگاری بر مردم خواهد آمد که صدقه، زیان به شمار می آید و صله رحم، [نوعی]منت شمرده می شود.

ح) شافع روز جزا

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود:

الشُّفَعاءُ خَمْسَهٌ: القرآنُ و الرَّحِمُ و الاَمانَهُ وَ نَبِیُّکُمُ وَ اَهلُ بَیتِ نَبیِّکُمْ.(3)

در قیامت پنج شفیع وجود دارد: قرآن؛ رحم؛ امانت داری؛ پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله و اهل بیت رسول.

ط) گستردگی حق رحم

راوی می گوید: «از امام صادق علیه السلام پرسیدم: کسانی با من قرابت رحمی دارند، ولی با من هم عقیده نیستند، آیا حقی از آنان بر عهده من است؟

1- نهج البلاغه، خطبه 139.
2- بحارالانوار، ج 53، ص 278، به نقل از نهج البلاغه.
3- همان، ج 8 ، باب الشفاعه، ح 39.

حضرت فرمود: بلی، حق رحمیّت را چیزی قطع نمی کند».(1)

ی) سفارش پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

حاضر و غایب امتم و آنانی را که از پشت پدران و رحم مادرانشان تا روز قیامت به دنیا می آیند، به صله رحم سفارش می کنم، اگرچه به فاصله [رفتن برای دیدن آنها] یک سال راه باشد؛ زیرا صله رحم جزو دین است.(2)

ک) نشانه دین داری

امام علی علیه السلام فرمود:

برای اهل دین نشانه هایی است که با آن شناخته می شوند و از جمله آن نشانه ها، صله رحم و ارتباط با خویشان است.(3)

ل) محبوب ترین و بافضیلت ترین اعمال

امام باقر علیه السلامفرمود:

هیچ قطره ای در پیشگاه خداوند از قطره خونی که در راه خدا ریخته یا قطره اشکی که در ظلمت شب از خشیت الهی جاری شود، محبوب تر نیست و هیچ قدمی بهتر از قدمی نیست که برای صله رحم برداشته می شود.(4)

امام صادق علیه السلام فرمود:

مردی از طایفه خثعم از رسول خدا صلی الله علیه و آله پرسید: بالاترین عمل در اسلام چیست؟ حضرت فرمود: «ایمان به خدا.» مرد پرسید: بعد از ایمان چیست؟ حضرت پاسخ داد: «صله رحم».(5)

1- همان، ج 74، باب 3، ص 97.
2- اصول کافی، ج 2، ص 151.

3- ابن شعبه حرانی، تحف العقول، ص 211.
4- بحارالانوار، ج 100، باب 73، ص 31.
5- همان، ج 74، باب 3، ص 30.

م) نشانه تقوا

امام رضا علیه السلام فرمود:

کسی که با رحم خود ارتباط نداشته باشد، از تقوای الهی برخوردار نیست. (1)

ن) نشانه سخاوت

امام علی علیه السلام فرمود: «فرد سخاوتمند، نیکوخصال، احسان کننده نعمت ها و اهل صله رحم است.» (2) نیز می فرمود: «ثَمرَةُ الکَرَمِ صِلَةُ الرَّحِمِ؛ ثمره جوان مردی و بخشندگی، صله رحم است». (3)

س) والاترین فضیلت

امام علی علیه السلام فرمود:

اَفْضَلُ الفَضائِلِ صِلَةُ الْهَاجِرِ وَ إِينَاسُ النَّافِرِ وَ الْأَخْذُ بِيَدِ الْعَاثِرِ. (4)

والاترین فضیلت، پیوستن به خویشاوندانی است که از تو بریده و انس با کسی است که از تو رمیده و دست گیری از کسی است که در مهلکه افتاده باشد.

ع) پاداش فراوان

رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمود:

پاداش صدقه و احسان، ده برابر؛ پاداش قرض، هجده برابر؛ پاداش صله و پیوند با دوستان، بیست برابر و پاداش صله رحم، بیست و چهار برابر است.

ف) زکات اعضا

امام صادق علیه السلام فرمود:

1- همان، باب 2، باب البر، ح 40.

2- غررالحکم، ج 3 و 4، ح 5196 و ح 4621.
3- همان.
4- همان، ج2، ص478، ح 3357.

خداوند بر هر یک از اعضا و جوارح انسان، بلکه بر هر تار مو بر هر لحظه از عمر، زکاتی واجب کرده است. زکات پا، اهتمام در ادای حقوق الهی مانند دیدار نیکان، شرکت در مجالس عبادت، اصلاح امور مردم و صله رحم خواهد بود.(1)

نیز می فرماید: «خداوند بر دستان آدمی، صدقه و صله رحم و جهاد در راه حق را واجب کرده است».(2)

ص) مصداق قرض الحسنه

معاویه بن عمار، از امام صادق علیه السلام درباره آیه «مَنْ ذَالَّذی یُقْرِضُ اللّهَ قَرْضاً حَسَناً؛ کیست که به خدا قرض دهد، قرضی نیکو». (بقره: 245) پرسید. امام فرمود: «این آیه درباره صله رحم نازل شده است.»(3) این پرسش از امام موسی بن جعفر علیه السلام نیز پرسیدند. امام همان پاسخ را داد.(4)

ق) مایه آرامش

حضرت علی علیه السلام فرمود:

هر گاه کسی از رحم خویش عصبانی شود و بر او غضب کند، [مناسب است که] به سوی او روانه شود و با او تماسی (مصافحه و معانقه) حاصل کند؛ زیرا رحم هنگامی که با رحم پیوند یابد، به آرامش می رسد.(5)

1- بحارالانوار، ج 74، باب 3، ح 62 .
2- همان، ج 96، باب 1، ح 1.
3- همان، باب 30، ح 6 .
4- همان، ج 103، ح 3.
5- همان، ج 73، باب 132، ح 9.

فصل سوم: عوامل ضعف یا قطع پیوندهای خویشاوندی

اشاره

با دقت در آنچه در فصل های پیشین گفته شد، جایگاه و اهمیت صله رحم به خوبی روشن می شود. با این حال، امروزه این سنت پیامبر و امامان معصوم علیهم السلام بسیار کم رنگ شده است و نسبت به آن بی مهری می شود. در نتیجه، روابط خانوادگی در برخی خانواده ها تیره گشته و در برخی موارد به قهر و جدایی انجامیده است.

1. آگاه نبودن به حقوق و وظایف یکدیگر

یکی دیگر از عوامل کم توجهی یا بی توجهی به پیوندهای خویشاوندی، این است که افراد از اهمیت این پیوندها در زندگی اجتماعی، میزان اهتمام دین (اسلام) به برقراری و تحکیم این روابط، آثار و فواید دنیوی و اخروی این پیوندها، حقوق و تکالیف متقابل و چگونگی ادای این حقوق غافلند. احیای ارزش های مذهبی و اخلاقی فراموش شده، بیدار کردن وجدان جمعی و فرهنگ عمومی، گوشزد و یادآوری کردن پیوسته به نقش و آثار صله رحم یا قطع آن با هدف جامعه پذیر کردن افراد در برابر این هنجار و مبارزه با عناصر فرهنگی مزاحم و بیگانه، از جمله عواملی است که می تواند اعضای

ص: 43

جامعه اسلامی را در ایفای درست این وظیفه الهی یاری کند.(1)

2. ناهم گونی طبقاتی

از ویژگی های جامعه امروزی، گونه گونی باورهای فرهنگی، خلق و خوها، سلیقه ها و توجه به نوگرایی و مدپرستی است. این مسائل نوعی ناهم گونی طبقاتی میان افراد جامعه پدید می آورد و فاصله های اجتماعی میان آنها را تشدید می کند. در چنین شرایطی، افراد معمولاً به ارتباط با کسانی علاقه مندند که علایق و وجوه مشترکی با آنها دارند. در مقابل، هرگونه ناهمسانی و اختلاف طبقاتی، فاصله میان آنها را افزایش می دهد.(2) در نتیجه، دید و بازدیدها و جویا شدن از وضعیت خویشان و در یک کلام، صله رحم کم رنگ می شود.

3. کوچک شدن خانه ها

یکی از عواملی که گاه سبب ضعف یا قطع پیوند با خویشاوندان می شود، آپارتمان نشینی و کوچک شدن فضای سکونت خانواده هاست. امروزه گاهی روابط میان خویشاوندان و دوستان به برگزاری میهمانی های تشریفاتی _ بسته به توانایی مالی، شأن اجتماعی و سطح توقع طرفین _ محدود می شود که این امر هزینه زیادی بر میزبان تحمیل می کند. بدیهی است برپایی این گونه میهمانی ها و پذیرایی های همراه با تشریفات و چشم و هم چشمی، مستلزم داشتن امکاناتی چون خانه مسکونی مناسب و بزرگ است. نبود این امکانات، فرد را از برقراری ارتباط صمیمانه و مستحکم با خویشان و دوستان

1- نک: تحلیلی اجتماعی از صله رحم، ص 343 با تلخیص.
2- همان، ص 353 با تخلیص.

بازمی دارد؛ زیرا توان مقابله به مثل و پذیرایی مناسب را ندارد. ازاین رو، به قطع صله می انجامد. بنابراین، برای برقراری و تقویت پیوندهای خویشاوندی و ارتقای صله رحم، باید از سطح توقع ها کاسته شود.(1)

4. میهمانی های پرهزینه

برپایی میهمانی های پرهزینه و تشریفات کمرشکن و دادن هدایای گران قیمت به مناسبت های گوناگون به خویشاوندان خود سبب می شود برخی افراد به دلیل ناتوانی مالی یا بخل، با خویشاوندان قطع رابطه کنند. این امر از عوامل بسیار مهم در تضعیف پیوندهای خویشاوندی در جوامع امروزی است.(2)

5. فساد اخلاقی برخی خویشاوندان

یکی دیگر از عواملی که به تضعیف یا قطع پیوندهای خویشاوندی می انجامد، فساد اخلاقی و گرایش به ناهنجاری هاست. بدون شک، انسان ها تمایل دارند با افراد درست کار و موجه و شایسته، ارتباط و با آنان رفت و آمد داشته باشند. ازاین رو، کسانی که جایگاه خویش را نزد خویشاوندان از دست می دهند، ارتباط دیگران با آنان کم رنگ می شود.

1- همان، ص 372 با تلخیص.
2- همان، ص 374 با تلخیص.

فصل چهارم: پی آمدهای مثبت صله رحم

اشاره

صله رحم آثار مثبت مادی، معنوی، فردی و اجتماعی بسیاری دارد که در احادیث و روایت ها به آن اشاره شده است. امام باقر علیه السلام، آثار شگفت انگیز صله رحم را این گونه بیان می کند:

پیوند با خویشان، اعمال را پاکیزه و نیکو می کند و به بهترین درجه از کمال می رساند. بزرگ ترین ثواب را ارزانی صاحبش می دارد و او را از کاستی ها، پاک و مقبول درگاه الهی می سازد. ثروت را فزونی می دهد، گرفتاری ها و بلاها را دور و حساب روز قیامت را آسان می کند و مرگ را به تأخیر می اندازد.(1)

همچنین امام سجاد علیه السلام خطاب به ابی حمزه فرمود:

اگر دوست داری که خداوند، مرگ تو را نیکو مقرر کند و از گناهانت درگذرد، نیکی کن؛ در خفا صدقه بده و صله رحم به جای آر. به درستی که آنها عمر انسان را زیاد می کنند و فقر را از بین می برند.(2)

در این بخش به برخی از آثار صله رحم در قالب احادیث نبوی و ائمه اطهار علیهم السلام اشاره می کنیم.

1. آثار دنیایی

الف) طولانی شدن عمر

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

1- اصول کافی، ج 2، ص150، ح 4.
2- بحارالانوار، ج 96، باب 16، ح 37.

هر کس برای من یک چیز را ضمانت کند، من چهار چیز را برای او ضمانت می کنم. صله رحم کند تا خداوند او را دوست بدارد؛ روزی اش را توسعه دهد؛ عمرش را زیاد و او را به بهشت موعود داخل کند.(1)

امیرمؤمنان علی علیه السلام نیز می فرماید:

صِلَةُ الرَّحِمِ فَإِنَّها مَثْرَأَةٌ فِی الْمالِ وَ مَنْسَأَةٌ فِی الْأَجَلِ.(2)

صله رحم (احسان و نیکویی به خویشان) است که سبب افزایش مال و طول عمر می شود.

همچنین از امام حسین علیه السلام نقل است: «هر که دوست دارد مرگش به تأخیر افتد، صله رحم کند».(3)

شخصی به نام یعقوب خدمت امام موسی بن جعفر علیه السلام رسید. چون نگاه امام به او افتاد، فرمود: «ای یعقوب! دیروز که به اینجا (مکه) وارد شدی، میان تو و برادرت نزاعی درگرفت و کار به جایی رسید که همدیگر را دشنام دادید. [بدان که] این روش ما و دین پدران ما نیست. ما کسی را به این کارها امر نمی کنیم. از خشم خدای یگانه بپرهیز. به زودی مرگ میان تو و برادرت جدایی خواهد افکند و این به سبب آن است که شما قطع رحم کردید.» یعقوب پرسید: فدایت شوم، مرگ من کی فرا خواهد رسید؟ حضرت فرمود: «همانا اجل تو نیز نزدیک بود، ولی چون تو با عمه ات صله رحم کردی، بیست سال به عمرت افزوده شد.» گویند که برادر یعقوب در همان سفر وفات یافت و به وطنش نرسید.

1- همان، ج 74، باب 3، ح 16.
2- نهج البلاغه، ترجمه و شرح: فیض الاسلام، خطبه 109.
3- میزان الحکمه، ج 4، ص 84 .

در حدیثی از امام رضا علیه السلام آمده است:

ما نَعْلَمُ شَیْئاً یَزِیدُ فِی الْعُمْرِ إِلاّ صِلَةَ الرَّحِمِ، حَتّی إِنَّ الرَّجُلَ یَکُونُ أَجَلُهُ ثَلاثَ سِنِینَ فَیَکُونُ وَصُولاً لِلرَّحِمِ فَیَزِیدُ اللّهُ فِی عُمُرِهِ ثَلاثِینَ سَنَةً فَیَجْعَلُها ثَلاثاً وَ ثَلاثِینَ سَنَةً وَ یَکُونُ أَجَلُهُ ثَلاثاً وَ ثَلاثِینَ سَنَةً، فَیَکُونُ قاطِعاً لِلرَّحِمِ فَیَنْقُصُهُ اللّهُ ثَلاثِینَ سَنَةً وَ یَجْعَلُ أَجَلَهُ إِلی ثَلاثِ سِنِینَ.(1)

ما برای زیاد شدن عمر، وسیله ای جز صله رحم نمی شناسیم. صله رحم به اندازه ای در زیاد شدن عمر مؤثر است که شخصی که از عمرش سه سال مانده است، خداوند به سبب صله رحم سی سال به عمرش می افزاید که مجموعا سی و سه سال می شود و کسی که از عمرش سی و سه سال تمام باقی مانده است، خداوند به سبب قطع رحم سی سال از عمرش برمی دارد و آن را به سه سال کاهش می دهد.

در روایت دیگری آمده است: امام باقر یا امام صادق علیهماالسلام (تردید از راوی است) به شخصی به نام مُیَسِّر فرمود: «ای مُیَسِّر! گمان می کنم [تو] به خویشان خود نیکی می کنی؟» عرض کرد: آری، من در نوجوانی در بازار برای کسی کار می کردم و تنها دو درهم مزد می گرفتم. یک درهم را به عمه و درهم دیگر را به خاله ام می دادم. آن گاه امام فرمود: «به خدا سوگند! دو بار مرگت نزدیک شد، ولی به دلیل این صله رحم به تأخیر افتاد».(2)

همچنین نقل است روزی امام صادق علیه السلام خطاب به یکی از یارانش فرمود: «چه کار کرده ای که خداوند عمر تو را افزوده است؟ چون بارها اجل و مرگ تو فرا رسیده و عمر تو پایان یافته، ولی دوباره بر عمر تو اضافه شده

1- اصول کافی، ج 2، ص 152، ح 17.
2- بحارالانوار، ج 71، ص 100.

است.» او گفت: من جوان بودم، کارگری می کردم و روزی پنج درهم مزد می گرفتم و به دایی ام که مرد بینوایی بود، کمک مالی می کردم. حضرت فرمود: «همین که تو به رحم و خویشاوند نزدیکت رسیده ای و از او تفقد کرده ای، اجل و مرگ تو به تأخیر افتاده و عمرت افزون شده است». (1)

از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل است که فرمود:

مَنْ سَرَّهُ أن یَمُدَّ اللّه ُ فی عُمُرِهِ... فَلْیَصِلْ رَحِمَه. (2)

هر کس خوش دارد خدا عمر او را طولانی گرداند، باید صله رحم کند.

ب) برخورداری از پشتیبانی خویشاوندان

امام علی علیه السلام با سفارش کردن به گرامی داشت خویشاوندان و تشبیه آنها به بال های پرواز آدمی، فرموده است:

خویشانت را گرامی دار که بال های توآند و به نیروی آنان پرواز توانی کرد. رحم، ریشه است که بدان باز می گردی و هم دستت که با آن می توانی به دشمن یورش بری. (3)

ایشان در کلامی دیگر می فرماید:

ای مردم! بی گمان هیچ کس _ هر چند که مال و خواسته فراوان داشته باشد _ از دفاع و حمایت خویشاوندان خود _ به دست و زبان _ بی نیاز نباشد؛ زیرا خویشان در پشتیبانی و پر کردن شکاف های زندگی به هنگام فرود آمدن بلا و حادثه ای، کوشاتر از هر کس دیگری باشند که به او دل بستگی های بیشتری دارند. (4)

1- همان، ج 72، ص 100
2- اصول کافی، ج 2، ص 156.
3- نهج البلاغه، نامه 31.
4- همان، خطبه 22.

بدیهی است بهره گیری کامل از آثار و پی آمدهای این آموزه اخلاقی، در گرو احساس وظیفه همگانی و رعایت و ادای حقوق متقابل خویشاوندی است.

همچنین در روایتی آمده است که صله رحم موجب جلب حمایت خویشان می شود. امیرمؤمنان علی علیه السلام در این باره می فرماید:

به خویشان خود اکرام کن. بردباران ایشان را تعظیم کن. در مقابل بی خردان آنها بردباری نشان ده و بر گرفتاران آنها آسان گیر؛ زیرا آنها بهترین حامیان تو هنگام سختی ها و آسودگی ها خواهند بود.(1)

بدون شک، بیان وفاداری بی شایبه به خویشاوندان، تلاش همه جانبه برای تحکیم و تقویت این پیوندها و حرمت نهادن به حقوق و تکالیف یکدیگر، تأثیر فراوانی در تثبیت پیوندهای رایج خویشاوندی و در جنبه وسیع تر، در تقویت و تحکیم هم بستگی ها و روابط اجتماعی بر جای می گذارد.

ج) افزونی ثروت و رفع فقر

یکی دیگر از آثار صله رحم، زیاد شدن مال و دارایی است. توجه به خویشان و ادای تعهدات متقابل سبب می شود خویشان به هنگام نیاز، به یاری یکدیگر بشتابند. تلاش برای تأمین نیازهای خویشان، فراهم آوردن خواسته های مشروع آنها در حد توان و به طور کلی، گام برداشتن در مسیر تحقق آرمان های مقبول هم نوعان به ویژه خویشاوندان، آثار وضعی بسیاری از جمله افزایش مال و ثروت را در پی دارد.

نقش دیگری که صله رحم دارد، این است که پیوند مستحکم میان

1- غررالحکم، ج 2، ح 2458.

خویشاوندان و پای بندی آنها به رعایت حقوق و وظایف متقابل یکدیگر و همیاری برای تأمین نیازها و رفع مشکلات همدیگر، به ریشه کن یا کم شدن فقر در جامعه می انجامد. ازاین رو، سفارش به ترجیح ارحام فقیر بر دیگران به هنگام صدقه دادن و کمک مالی، اقدامی در جهت تثبیت و تحکیم پیوندهای خویشاوندی است. امام جواد علیه السلاممی فرماید: «صله رحم و نیکی به همسایگان، مال و ثروت را زیاد می کند».(1)

به امام صادق علیه السلام عرض شد که فلان خانواده به یکدیگر خوب می رسند و در حق یکدیگر صله می کنند و از احسان و نیکویی در حق هم دریغ نمی کنند. امام فرمود: «در این صورت، آنان رشد خواهند کرد و ثروت و دارایی شان افزون خواهد شد؛ مگر آنکه میانشان به هم بخورد و روابطشان تیره شود که حتما اوضاعشان آشفته خواهد شد».(2)

امام سجاد علیه السلام از رسول اکرم صلی الله علیه و آله نقل می کند:

مَنْ سَرَّهُ... وَ أَنْ یَبْسُطَ لَهُ فِی رِزْقِهِ فَلْیَصِلْ رَحِمَهُ.(3)

هر کس که خوش دارد خدا روزی اش را توسعه دهد، باید صله رحم کند.

در حدیث دیگری فرمود:

صِلَهُ الرَّحِمِ تَزِیدُ فِی الْعُمُرِ وَ تَنْفِی الْفَقْرِ.(4)

صله رحم، عمر را زیاد می کند و فقر و پریشانی را از میان می برد.

1- بحارالانوار، ج 74، باب 3، ح 16.
2- همان، ج 74، ص 102.
3- اصول کافی، ج 2، ص 156، ح 29.
4- بحارالانوار، ج 71، ص 88 .

همچنین ایشان از قول پیامبر فرمود:

مَنْ أحَبَّ أنْ یُوَسَّعَ لَهُ فِی رِزْقِهِ وَ یُنْسَی ءَ لَهُ فِی أَجَلِهِ فَلْیَصِلْ رَحِمَهُ.(1)

کسی که دوست دارد روزی اش گسترده شود و اجلش به تأخیر بیفتد، باید صله رحم کند.

د) تزکیه و پاک شدن اعمال

یکی دیگر از آثار صله رحم، پاک شدن اعمال از گناه و ناخالصی است. امام باقر علیه السلام در این باره می فرماید:

صِلَهُ الْأَرحام تُزَکِّی الْأَعْمالَ وَ تَدْفَعُ الْبَلْوی وَ تُنْمِی الْأَمْوالَ وَ تُنْسِی ءُ لَهُ فِی عُمُرِهِ وَ تُوَسِّعُ فِی رِزْقِهِ وَ تُحَبِّبُ فِی أَهْلِ بَیْتِهِ فَلْیَتَّقِ اللّهَ وَلْیَصِلْ رَحِمَهُ.(2)

صله ارحام، اعمال را پاک می کند، بلا را دور می سازد؛ اموال را برکت می دهد؛ عمر را دراز می کند؛ روزی را وسعت می بخشد و انسان را میان خانواده و بستگانش محبوب می سازد. پس باید از خدا پروا کرد و صله رحم به جا آورد.

از امام صادق علیه السلام نیز در این باره نقل است:

إِنَّ صِلَهَ الرَّحِمِ تُزَکِّی الْأَعْمالَ وَ تُنْمِی الْأَمْوَالَ وَ تُیَسِّرُ الْحِسَابَ وَ تَدْفَعُ الْبَلْوی وَ تَزیدُ فِی الْعُمُرِ.(3)

صله رحم، اعمال را پاک؛ اموال را افزون؛ حساب رسی قیامت را آسان؛ بلاها را دفع و عمر را زیاد می کند.

ه_) پالایش روح

امام صادق علیه السلام یکی از آثار صله رحم را پالایش روح می داند و

1- مشکوه الانوار، ص 166.
2- اصول کافی، ج 2، ص 152، ح 13.
3- بحارالانوار، ج 74، باب 3، ح 49.

می فرماید:

صِلَهُ الْأَرْحامِ تُطَیِّبُ النَّفْسَ وَ تَزِیدُ فِی الرِّزْقِ وَ تُنْسِی ءُ فِی الْأَجَلِ.(1)

صله رحم، دل را پاکیزه می سازد؛ بر روزی می افزاید و اجل را به تأخیر می اندازد.

و) دور شدن بلا

این کار نیک (صله رحم) چنان خشنودی پروردگار را در پی دارد که گاه تقدیر الهی به سبب آن عوض می شود و خداوند به پاداش این عمل نیکو، بلای حتمی را از انسان دفع می کند. امام باقر علیه السلام در این زمینه می فرماید:

صِلَهُ الْأَرْحامِ تُزَکِّی الْأَعْمالَ وَ تَدْفَعُ الْبَلْوی.(2)

پیوند با خویشاوندان، سبب پاک شدن اعمال و دور شدن بلا از انسان می شود.

امام صادق علیه السلام نیز یکی از پی آمدهای نیک صله رحم را دفع شدن بلا از انسان می شمارد:

إنَّ صِلَهَ الرَّحِمِ... و تَدْفَعُ البَلْوی.(3)

نیکی به خویشاوندان و صله رحم با آنان، بلا را دور می سازد.

در مقابل، قطع رحم و بریدن از خویشاوندان، در نظر خداوند، شوم و ناپسند است و پی آمدهای منفی بسیاری دارد. قطع صله از عمر می کاهد، روزی را تنگ و مشکلات و گرفتاری ها را افزون می کند.

1- همان، ح 74؛ اصول کافی، ج 2، صص 150 و 151، ح 6 و 12.
2- اصول کافی، ج 2، ص 152.
3- همان.

ز) خوش اخلاقی و تقویت روحیه سخاوت مندی

امام صادق علیه السلام در این باره می فرماید: «صِلَةُ الْأَرْحامِ مُحَسِّنُ الْخُلْقِ و تُسَمِّحُ الْكَفَّ؛ صله رحم، خلق را نیکو و دست را سخاوت مند می سازد». (1)

شهید دستغیب رحمه الله در بیان این اثر صله رحم، با استناد به یکی از روایت ها می نویسد:

حضرت امام صادق علیه السلام فرمود: صله رحم سبب بهره مندی از صفت پسندیده و زیبای حسن خلق و سخا و کرم می شود(؛ زیرا [فرد] با عمل به این تکلیف مهم الهی ناچار است که در معاشرت ارحام، حسن سلوک را رعایت کند و پس از تمرین و ممارست، صاحب ملکه حسن خلق می شود. حتی نسبت به دیگران به توفیق ملکه سخا و جود می رسد و از بیماری بخل نجات می یابد) و نیز نفسش از بیماری کینه و حسد پاک می شود و از بلای دشمنی با خلق راحت می شود(؛ چون به سبب صله رحم، محبوب نزدیکان، بلکه افراد دیگر می شود و از شر آنها در امان خواهد بود). (2)

ح) آرامش روانی و سلامت بدن

در حدیثی آمده است:

هر گاه کسی از رحم خود عصبانی شود و بر او غضب کند، پس باید به سوی او روانه شود و با او تماس برقرار کند (به او نزدیک تر شود). به درستی که دو رحم در تماس با یکدیگر به آرامش و سکون می رسند. (3)

امروزه با ترک این سنّت حسنه (صله رحم)، آرامش از زندگی ها رخت بربسته است و برخی از افراد به دلیل ارتباط نداشتن با خویشاوندان دچار افسردگی شده اند. اسلام این معضل را با سفارش به دیدار خویشاوندان و

1- بحارالانوار، ج 74، باب 3، ح 74.

2- سید عبدالحسین دستغیب، گناهان کبیره، کانون اندیشه اسلامی، 1361، ج 1، ص 139.
3- بحارالانوار، ج 74، باب 3، ح 34.

دل جویی و رفع گرفتاری از آنها (حتی با یک سلام و احوال پرسی کوتاه) به آسانی حل می کند.

حضرت محمد صلی الله علیه و آله در کلامی گهربار می فرماید: «کسی که تأخیر در اجل و سلامتی بدن را دوست دارد، صله کند.» امام صادق علیه السلام نیز خطاب به محمدبن ابی فاطمه فرمود:

نیکی کنید و صله رحم به جای آورید؛ که همه امور شما را در طریق درست سامان خواهد داد (به سلامتی بدن خواهید رسید).(1)

هم نوع گرایی و وابستگی به یک گروه ویژه، مشارکت اجتماعی، تعامل عاطفی _ روانی، جلب اعتماد عمومی، توسعه شخصیت اجتماعی، امکان رسیدن به آرزوها در پرتو کمک و حمایت جمع، پشت گرمی و تقویت روحیه در رویارویی با مشکلات، به عنوان برخی دیگر از آثار صله رحم است که آرامش روانی و در نتیجه، سلامت بدن را تأمین می کند.

ط) افزایش دل بستگی و محبت میان خویشاوندان

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به نقل از خداوند تعالی فرمود:

من خدایی بخشنده و مهربانم و رحم را به اقتضای رحمت خویش آفریدم تا انسان ها با آن به یکدیگر عطوفت ورزند و در قیامت نیز نزد من از حجت قاطع برخوردار خواهند بود.(2)

ایشان در حدیثی دیگر فرمود: «صله رحم سبب زیاد شدن مال و ایجاد محبت میان خویشان می شود.»(3) امام علی علیه السلام نیز می فرماید: «إِنَّ الرَّحِمَ إِذَا تَماسَّتْ تَعاطَفَتْ؛ خویشاوندان

1- همان، باب 17، ح 10.
2- همان، ج 77، باب 2، ح 7.
3- همان، ج 74، باب 3، ح 58.

وقتی با یکدیگر ارتباط برقرار کنند، عطوفت آنها به هم بیشتر می شود». (1)

ی) بهره مندی از هدایت حق و تقرب به خدا

امام صادق علیه السلام نیز فرمود: «با نیکوکاری و صله رحم، به خداوند تقرب جویید.» (2) و در کلامی دیگر فرمود:

برای شما سزاوار است با نیکی، روزه، نماز، صله رحم و پیوند با دوستان، به خداوند تقرب جویید. به درستی که پیامبران الهی هنگام انتخاب جانشین برای خود، این گونه عمل و به این امور امر می کردند. (3)

ک) آسان گیری هنگام فرارسیدن مرگ

امام سجاد علیه السلام خطاب به ابن حمزه فرمود:

اگر دوست داری که خداوند مرگ تو را نیکو مقرر کند و گناه تو را در روز قیامت ببخشد، نیکی کن؛ در خفا صدقه بده و صله رحم به جای آر. (4)

امام صادق علیه السلام نیز در این باره فرمود:

کسی که دوست دارد خدای متعال سختی های مرگ را بر او آسان سازد، نسبت به خویشان و نزدیکان و پدر و مادر، نیکوکار باشد. اگر چنین بود، خدای متعال سختی های مرگ را بر او آسان می کند. (5)

ل) آبادانی سرزمین

رسول الله صلی الله علیه و آله می فرماید:

إِنَّ الصَّدَقَةَ وَصِلَةَ الرَّحِمِ تَعْمُرانِ الدِّیارِ وَ تَزِیدانِ فِی الْأَعْمَارِ. (6)

1- غررالحکم، ج 2، ح 3394.
2- بحارالانوار، ج 74، باب 30، ح 6 .
3- وسائل الشیعه، ج 7، ابواب الصوم المندوب، باب 14، ح 9.
4- بحارالانوار، ج 96، باب 16، ح 37.

5- شیخ عباس قمی، سفینه البحار، ج 2، ص 553.
6- بحارالانوار، ج 96، باب 14، ح 55.

صدقه و صله رحم، سرزمین ها را آباد و عمرها را زیاد می کند.

حضرت علی علیه السلام از رسول اکرم صلی الله علیه و آله نقل می کند: «صله رحم، آبادی سرزمین ها را موجب می شود، هرچند سکنه آن از نیکان نباشند».(1)

به یقین، رسیدن به آبادانی و پیشرفت جامعه در گرو وحدت، هماهنگی، همکاری و فعالیت های هدفمند اعضای آن جامعه است. پیوند طبیعی میان خویشان و همیاری متقابل آنان در فعالیت های اجتماعی، یکی از راهبردهای اساسی برای دست یابی به این هدف است.

م) افزایش جمعیت

در خطبه حضرت فاطمه زهرا علیهاالسلام آمده است: «فَرَضَ اللّهُ صِلَةَ الْأَرْحامِ مَنْماةً لِلْعَدَدِ؛ خداوند، صله رحم را برای زیاد شدن نفوس واجب کرده است».(2)

با تأمل در احادیث و روایات درمی یابیم که قطع رحم سبب کاهش جمعیت می شود. وقوع حوادث و بلایا، عقیم شدن رحم ها و در نتیجه، انقطاع نسل از جمله پی آمدهای قطع رحم است. در قرآن کریم می خوانیم:

فَهَلْ عَسَیْتُمْ إِنْ تَوَلَّیْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِی ٱلْأَرْضِ وَ تُقَطِّعُوا أَرْحامَکُمْ. (محمد:22)

پس آیا امید بستید که چون برگشتید [سرپرست مردم شدید]، در زمین فساد کنید و خویشاوندی های خود را از هم بگسلید؟

ن) افزایش مهتری در جامعه

حضرت علی علیه السلام می فرماید: «صِلَةُ الرَّحِمِ تُنْمِی الْعَدَدِ وَ تُوجِبُ السُّؤدَدَ؛ پیوند با

1- همان، ج 74، باب 3، ح 21.
2- همان، ح 23.

خویشان، جمعیت را زیاد می کند و موجب مهتری و سیادت می شود».(1)

رسیدن به سروری و مهتری میان خویشان، با هدف بهره گیری از سرمایه های مادی و معنوی آنها در مسیر اعطای خدمات اجتماعی، محصولی است که به عنوان پاداش صله رحم و تحمل هزینه های جانبی آن نصیب فرد و در سطح وسیع، نصیب اجتماع می شود.(2)

س) مصونیت از گناه

مصونیت از گناه، چه به عنوان ثمره ای از ایمان و اعتقاد مذهبی و خودسازی و چه به عنوان نتیجه ای از نتایج نظارت، ارشاد و برحذر داشتن فرد از ارتکاب نواهی و نیز تشویق او به انجام دادن معروف، به عنوان عادی ترین پی آمدهای تعلق اعضای شبکه خویشاوندان به یکدیگر، ره آورد نظارت اجتماعی اعضا به شمار می رود که خود، محصول التزام عمیق به رعایت صله رحم است.(3)

امام صادق علیه السلام فرمود:

صله رحم و نیکی به خویشان، حساب رسی را آسان می کند و انسان را از گناه مصون می سازد. پس با ارحام خود، صله رحم و به برادرانتان نیکی کنید؛ گرچه به سلام و جواب سلام باشد.(4)

امام علی علیه السلام در نامه به عبدالله بن عباس و در حمایت از قبیله بنی تمیم، در مدح صله ارحام و نکوهش قطع صله فرمود:

1- غررالحکم، ج 4، ح 4، ص 588؛ مستدرک الوسائل، ج 15، ص 251.
2- تحلیلی اجتماعی از صله رحم، ص 290.
3- همان، ص 286.
4- بحارالانوار، ج 78، باب 23، ح 159.

وَ إِنَّ لَهُم بِنَا رَحِماً ماسَّةً وَ قَرابَةً خاصَّةً نَحْنُ مَأْجُورونَ عَلی صِلَتِها وَ مَأزُورُونَ عَلی قَطِعَتِها.(1)

ایشان را با ما خویشاوندی ویژه و پیوندی ناگسستنی است که پاسداری از آن موجب پاداش است و گسستن آن بار سنگینی از گناه دارد.

2. آثار آخرتی

الف) بخشش گناه

امام علی بن الحسین علیه السلام نیز خطاب به ابی حمزه فرمود:

اگر دوست داری که خداوند در روز قیامت از گناهانت درگذرد، نیکی کن؛ در خفا صدقه بده و صله رحم به جای آر.(2)

ب) بلندمرتبگی

رسول اکرم صلی الله علیه و آله فرمود:

کسی که با هدف اجابت دعوت اقارب و ارحام خود به سوی ایشان می رود، خداوند پاداش صد شهید به او اعطا خواهد کرد و اگر چیزی از او درخواست کنند و او با مال و جان خود، در راه برآوردن آن گام نهد، برای هر قدمی که برمی دارد، چهل میلیون حسنه خواهد داشت و چهل میلیون درجه به درجه های معنوی او افزوده می شود و با این [کار]، گویا صد سال خدا را عبادت کرده است.(3)

امام علی علیه السلام نیز می فرماید: «صله رحم اموال را زیاد می کند و اعمال را بالا

1- نهج البلاغه، نامه 18.
2- بحارالانوار، ج 96، باب 16، ح 37.
3- همان، ج 76، باب 67 ، ح 30.

می برد.»(1) همچنین در کلام گهربار دیگری فرمود:

کسی که خود یا مالش را در راه صله رحم و خدمت به خویشان به کار می گیرد، خداوند پاداش صد شهید را به او اعطا می کند و برای هر قدمی که در این راه برمی دارد، چهل هزار حسنه [به او] داده می شود و چهل هزار گناه از گناهان او پاک و به همین میزان بر درجات معنوی او افزوده می شود و هفتاد حاجت از حوایج دنیوی او برآورده می شود.(2)

ج) برتری پاداش صله رحم بر صدقه و قرض

رسول خدا صلی الله علیه و آله در این باره فرمود:

پاداش صدقه و احسان، ده برابر؛ پاداش قرض، هجده برابر؛ پاداش صله و پیوند با دوستان، بیست برابر و پاداش صله رحم، بیست و چهار برابر است.(3)

د) آسان شدن حساب رسی قیامت

رسول اکرم صلی الله علیه و آله در این باره می فرماید:

بِرُّ الْوَالِدَیْنِ وَصِلَهُ الرَّحِمِ تُهَوِّنانِ الْحِسَابَ.(4)

نیکی کردن به پدر و مادر و صله رحم، حساب رسی روز قیامت را آسان می کند.

حضرت علی علیه السلام نیز خطاب به یکی از یارانش می فرماید: «ای ابا محمد، آیا می دانی که صله رحم، حساب رسی روز قیامت را آسان می کند.»(5) در

1- غرر الحکم، ج 4، ح 5879.
2- بحارالانوار، ج 76، باب 67 ، ح 1.
3- همان، ح 62 .
4- همان، ج 74، باب 2، ح 96.
5- همان، ج 47، باب 31، ح 14.

حدیثی از امام صادق علیه السلام نیز آمده است: «با رحم خویش وصل کن [تا] خدا با آن، عمر تو را زیاد و حساب تو را در روز قیامت آسان کند.»(1)
همچنین امام باقر علیه السلام درباره رهایی از عذاب دوزخ به نقل از پیامبر می فرماید:

در روز قیامت، رحم و امانت در دو طرف پل صراط قرار می گیرند و هنگامی که فرد به جای آورنده صله رحم و اداکننده امانت از آن عبور کند، از افتادن در آتش دوزخ در امان خواهد بود و به بهشت رسد و چون خائن امانت و قاطع رحم از آن عبور کند، هیچ عمل [نیکی] با وجود این دو گناه سودش نبخشد و در آتش دوزخ سرنگون شود.(2)

ه_) راه یابی به بهشت

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله فرمود:

شش عمل است که هر کس یکی از آنها را انجام دهد، در روز قیامت به نفع او احتجاج خواهند کرد تا او را وارد بهشت کنند و به خداوند عرضه می دارند: خدایا! این بنده ای است که در دنیا مرا به جای آورده است. آن شش عمل عبارتند از: نماز؛ زکات؛ حج؛ روزه؛ ادای امانت و صله رحم.(3)

همچنین می فرماید:

در بهشت، درجه ای است که تنها امام عادل یا کسی که بسیار اهل صله رحم باشد یا فرد عایله مندی که بر مشکلات ناشی از آن صبر کند، به آن دست می یابد.(4)

در کلام دیگری از ایشان چنین آمده است:

1- همان، باب 28، ح 9.
2- همان، ج 22، باب 26، ح 26.
3- همان، ج 69 ، باب 38، ح 20.
4- همان، ج 74، باب 3، ح 9.

کسی که حقوق خویشاوندان نسبی خود را مراعات کند، [خداوند] یک میلیون درجه از درجه های بهشتی به او اعطا می کند که میان هر درجه با درجه دیگر [از باب تشبیه معقول به محسوس]، به میزان مسافت پیمودن یک اسب نجیب و تیزرو در مدت صد سال فاصله وجود دارد. یکی از درجه های آن از نقره، دیگری از طلا، سومی از یاقوت، چهارمی از زمرد، پنجمی از برلیان، ششمی از مشک، هفتمی از عنبر و هشتمی از کافور خواهد بود. همه آن درجات بهشتی از صنف های بالا تشکیل شده اند و کسی که حقوق نزدیکان محمد صلی الله علیه و آله و علی علیه السلام را مراعات کند، بهترین درجه ها و برترین پاداش ها به میزان برتری محمد صلی الله علیه و آله و علی علیه السلامبر پدر نسبی انسان به او اعطا خواهد شد.(1)

مسئولیت پذیری، ایثارگری، احیا و تثبیت ارزش های متعالی و تلاش برای عینیت بخشی به آموزه ها و سنّت های اجتماعی با هدف ایجاد بسترهای فرهنگی و شکوفایی روابط سالم جامعه انسانی، مهم ترین جلوه های اعتقادی، روانی و اجتماعی صله رحم است. نیز از این رهگذر سعادتمندی فرد و امکان دست یابی او به بهشت جاویدان فراهم می شود.(2)

حضرت علی علیه السلام در نهج البلاغه، ایجاد الفت و هم بستگی میان خویشان را ارمغان بعثت و رسالت می شمارد و در خطبه ای می فرماید:

پیامبر بر حسب مأموریتی که داشت، ندا داد و رسالت های پروردگارش را ابلاغ کرد. خداوند به وسیله آن حضرت، شکاف های ناشی از اختلاف را پر کرد و میان خویشاوندان، هم بستگی و الفت به وجود آورد. آن هم در پی شعله های دشمن که در سینه ها افروخته شده بود و کینه های نهفته ای که هر

1- همان، ج 74، باب 3، ح 8 .
2- تحلیلی اجتماعی از صله رحم، صص 304 و 305.

آن در دل ها جرقه می زد.[1]

ازاین رو، توجه عمیق به آثار دنیوی و اخروی صله رحم، عامل بسیار مهمی در کمک به تشویق همگان به انجام دادن این عمل و ضمانت اجرایی مطمئنی برای احیا و تثبیت این سنّت ارزشمند و وحدت آفرین به شمار می آید.

1- نهج البلاغه، خطبه 222.

فصل پنجم: آثار زیان بار قطع رحم

اشاره

قطع رحم نیز همچون صله رحم، پی آمدهایی دارد. موضع گیری صریح اسلام در نکوهش این عمل و برحذر داشتن مؤمنان از ارتکاب آن، حساسیت را در این زمینه به روشنی آشکار می سازد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله ذیل روایتی از جانب خداوند در نکوهش قطع رحم می فرماید:

من قطع می کنم با کسی که با رحم قطع کرده باشد و وصل می کنم با کسی که با رحم وصل کرده باشد. این گونه عمل خواهم کرد با کسی که امر مرا ضایع کرده باشد.(1)

حضرت علی علیه السلام در بخشی از خطبه قاصعه نیز با سفارش کامل به عبرت آموزی از سرگذشت ناگوار بنی اسرائیل به سبب تفرقه و فرقه گرایی، آن را یکی از بدترین آثار قطع رحم برمی شمارد و می فرماید:

آنان زیر بار شکننده گرفتاری ها و لایه های جهل بودند که زنده به گور کردن دختران، پرستش بت ها، بریدن از خویشاوندان و چپاول و راه زنی نمونه های روشن آن بود.(2)

مردی از رسول خدا صلی الله علیه و آله پرسید: مبغوض ترین عمل در پیشگاه خداوند کدام است؟ حضرت فرمود: «شرک به خدا.» گفت: پس از شرک به خدا؟

1- بحار الانوار، ج 77، باب 2، ح 7.
2- نهج البلاغه، خطبه 192.

پیامبر فرمود: «قطع رحم».(1)

1. کاهش عمر و مرگ نابهنگام

امام صادق علیه السلام در این باره می فرماید: «الذُّنوُبُ الَّتی تُعَجِّلُ الْفَناءَ قَطِیعَهُ الرَّحِمِ؛ قطع رحم از گناهانی است که نابودی [افراد یا ملت ها] را سرعت می بخشد.»(2)

2. محروم ماندن از رحمت خداوند

همچنین از ایشان نقل است مردی به محضر رسول اکرم صلی الله علیه و آله شرف یاب شد و عرض کرد: ای پیامبر خدا! خویشاوندانی دارم که به آنان رسیدگی می کنم و صله ارحام به جا می آورم، ولی آنها مرا آزار می دهند و از من دوری می جویند. تصمیم دارم با آنها قطع رابطه کنم. رسول خدا صلی الله علیه و آلهفرمود: «در این صورت، خداوند از همگی شما دوری و قطع رحمت خواهد کرد».(3)

3. نابودی اجتماع

امام باقر علیه السلام به نقل از حضرت علی علیه السلام فرمود: «قسم دروغ و قطع رحم، شهرها را از سکنه خالی می کند.»(4) امیرالمؤمنین علی علیه السلام در نهج البلاغه نیز می فرماید:

سه خصلت است که دارندگان آن نمی میرند، مگر آنکه کیفر آنها را در همین دنیا می بینند: ستم؛ قطع رحم و قسم دروغ که به وسیله آن با فرمان خدا مخالفت می کنند. همانا قسم دروغ و قطع رحم، سرزمین ها را از اهل آن خالی می کند و رحم زنان را عقیم می سازد و عقیم شدن رحم، انقطاع نسل را

1- سفینه البحار، ج 1، ص 516.
2- بحارالانوار،ج 73، باب 138، ح 11.
3- همان، ج 74، ص 100، باب 3، ح 50.
4- همان، باب 3، ح 43.

در پی خواهد داشت.(1)

امام صادق علیه السلام درباره آثار شوم قطع رحم می فرماید:

پناه می برم به خدا از گناهانی که سبب تسریع در نابودی است و مرگ را نزدیک می سازد و خانه ها را از سکنه خالی می کند و آن گناهان عبارتند از: قطع رحم؛ آزردن پدر و مادر و کنار گذاشتن نیکی ها.(2)

در برخی روایت ها به خالی شدن شهرها به عنوان یکی از پی آمدهای قطع رحم اشاره شده است که دلیل آن را می توان مرگ و نابودی افراد یا مهاجرت به سبب قحطی و خشک سالی دانست که هر دو از پی آمدهای قطع رحم و دوری از خویشاوندان هستند.

4. از دست دادن خویشاوندان

علی علیه السلام، قطع رابطه با خویشان را موجب محرومیت از حمایت آنان و از دست دادن مقبولیت اجتماعی می داند و می فرماید: «لَیْسَ لِقاطِعِ رَحِمٍ قَرِیبٌ؛ کسی که با ارحام خود قطع کند، دوست و نزدیکی برای او نخواهد ماند».(3)

5. فقیر شدن

امیرمؤمنان علی علیه السلام می فرماید: «قَطِیعَهُ الرَّحِمِ تُورِثُ الْفَقْرَ؛ قطع رحم با خویشاوندان تنگ دستی می آورد.»(4) همچنین می فرماید: «لَیْسَ مَعَ قَطِیعَهِ الرَّحِمِ نَماءٌ؛ با قطع رحم هیچ گونه رشد و توسعه ای حاصل نخواهد شد».(5)

1- همان، ج 74، باب 3، ح 101.
2- همان، ج 87 ، باب 81 ، ح 59.
3- غررالحکم، ج 5، ح 7485.
4- بحارالانوار، ج 74، باب 3، ح 12.
5- همان، ج 77، باب 9، ح 1.

بنا بر فرمایش علی علیه السلام، با قطع صله نه تنها بر ثروت و سرمایه انسان افزوده نمی شود، بلکه سرمایه موجود را نیز از دست می دهد و تمام دارایی او در دست نااهلان قرار می گیرد. ایشان می افزاید: «هر گاه مردم قطع رحم کنند، ثروت و اموال آنها در دست اشرار قرار می گیرد.»(1) در روایت دیگری نیز آمده است: «عاق والدین، سختی زندگی و کاهش عدد و ویرانی سرزمین را به دنبال دارد».(2)

6. گرفتار اندوه شدن

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله به نقل یکی از اوصیای حضرت مسیح علیه السلام، قطع رحم را از جمله گناهانی برشمرده است که دنیای انسان ها را به دوزخ بدل می کند.(3) در روایت دیگری نیز آمده است: «قَطِیعَهُ الرَّحِمِ تُورِثُ الْهَمَّ؛ قطع رحم، حزن و اندوه را به دنبال دارد.»(4) حضرت علی علیه السلام نیز در این باره می فرماید: «حُلُولُ النِّقَمِ فِی قَطِیعَهِ الرَّحِمِ؛ پیش آمدن عقوبت ها، در بریدن از خویشاوندان است».(5)

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در ذیل روایتی، پی آمدهای قطع رحم را این گونه بیان می کند:

زمانی که دانش در یک جامعه باشد، ولی به آن عمل نشود و زبان ها و دل ها نیز با هم موافق نباشند و آن گاه که مردم با خویشاوندان نزدیک خود قطع رابطه کنند، خشم و غضب الهی چنین مردمی را فرامی گیرد و خداوند، چشم

1- همان، ج 100، باب 77، ح 3.
2- همان، ج 51 ، ص 263.
3- همان، ج 76، باب 67 ، ح 19.
4- همان، ج 51 ، ص 263.
5- غررالحکم، ج 3، ح 4930.

و گوش آنان را کور و کر می کند.(1)

در روایت دیگری آمده است: «قطع کننده رحم، از آسایش و راحتی بهره ای نخواهد داشت و هنگام رخ دادن اختلاف و نزاع، دشمنان بر او چیره خواهند شد».(2)

7. به اجابت نرسیدن دعاها

امام صادق علیه السلام فرموده است:

گناهی که نابودی [فرد یا جامعه] را سرعت بخشد، قطع رحم است و گناهی که مانع اجابت دعاها می شود و هوا را تیره و تار می کند، عاق والدین است.(3)

در روایتی آمده است که خداوند، در شب نیمه شعبان، هر دعایی را اجابت می کند، مگر دعای کسی که قاطع رحم باشد یا برای قطع رحم دعا کرده باشد.(4)

8. بی اثر شدن اعمال نیک (حبط اعمال)

رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود:

در قیامت، رحم و امانت، پل صراط را احاطه می کنند. هنگامی که صله رحم کننده و امانت دار از آن بگذرند، وارد بهشت می شوند و زمانی که قاطع رحم و خیانت کننده به امانت از آن بگذرند، به آتش افکنده می شوند؛ زیرا با این دو گناه، هیچ عملی به حال ایشان سودمند نخواهد بود.(5)

1- بحارالانوار، ج 74، باب 3، ح 27.
2- همان، ج 51 ، ص 263.
3- همان، ج 73، باب 136، ح 18.
4- همان، ج 93، باب 16، ح 23 و باب 25، ح 21.
5- همان، ج 8، باب 22، ح 9.

9. محروم ماندن از بهشت

رسول خدا صلی الله علیه و آله می فرماید:

سه گروهند که هرگز داخل بهشت نمی شوند: شراب خوار؛ ایمان آورنده به سحر و جادو و قطع کننده رحم.(1)

همچنین در کلام گهربار دیگری می فرماید:

کسی که خاندان خود را ضایع و با ارحامش قطع رابطه کند، خداوند در روز قیامت، او را از پاداش نیک محروم خواهد کرد و کسی که خدا او را در روز قیامت تباه کند، به درستی که جزو هلاک شدگان خواهد بود، مگر اینکه برای او شافعی باشد و چنین شافعی برای او یافت نمی شود.(2)

نیز در روایتی از ایشان آمده است: «کسی که رحم خود را قطع کند، خداوند، رحمت خود را در روز قیامت از او قطع خواهد کرد.»(3) از امام صادق نقل است:

خداوند، بهشت را آفرید و آن را نیکو و بوی آن را معطر کرد و بوی بهشت از فاصله دو هزار سال به مشام می رسد، ولی قاطع رحم و کسی که عاق والدین شده باشد، از این بوی معطر، محروم خواهند بود.(4)

10. گرفتاری به لعن خداوند

خداوند در قرآن مجید، کسانی را که قطع رحم می کنند، سزاوار لعن می داند و می فرماید:

فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِی الْأَرْضِ وَ تُقَطِّعُوا أَرْحامَكُمْ أُولئِکَ

1- همان، ج 79، باب 86 ، ح 15.
2- همان، ج 76، باب 67 ، ح 30.
3- همان، ج 96، باب 46، ح 25.
4- همان، ج 46، باب 11، ح 47.

الَّذِینَ لَعَنَهُمُ اللّه ُ. (محمد: 22 و 23)

اگر روی گردان شوید، آیا جز این انتظار می رود که در زمین فساد و قطع رحم کنید؟ آنها کسانی هستند که خداوند از رحمت خویش دورشان ساخته است.

در جای دیگر می فرماید:

وَ الَّذِینَ یَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّهِ مِنْ بَعْدِ میثاقِهِ وَ یَقْطَعُونَ ما أَمَرَ اللّهُ بِهِ أَنْ یُوصَلَ وَ یُفْسِدُونَ فِی الْأَرْضِ أُولئِکَ لَهُمُ اللَّعْنَةُ وَ لَهُمْ سُوءُ الدّارِ. (رعد: 25)

آنان که پس از پیمان بستن، عهد خدا شکستند و آنچه را خدا به پیوند با آن امر کرده است [مانند رحم]، گسستند و در روی زمین فتنه و فساد برانگیختند، لعنت خدا بر ایشان است و بد جایگاهی برای آنان مقرر شده است.

خداوند متعال در جای دیگر، کسانی را که عهد او را می شکنند و قطع رحم می کنند، فاسق و زیان کار می شمارد:

اَلَّذینَ یَنْقُضُونَ عَهْدَ اللّهِ مِنْ بَعْدِ میثاقِهِ وَ یَقْطَعُونَ ما أَمَرَ اللّهُ بِهِ أَنْ یُوصَلَ وَ یُفْسِدُونَ فِی الْأَرْضِ أُولئِکَ هُمُ الْخاسِرُونَ. (بقره: 27)

[فاسقان آنها هستند که] پیمان خدا را پس از بستن می شکنند و رشته ای را که خداوند به پیوند آن امر کرده است، می گسلند و در زمین فساد می کنند. اینها زیان کارانند.

حضرت امام سجاد علیه السلام در وصیت های خود به فرزندش، امام محمد باقر علیه السلام فرمود:

وَ إِیّاکَ وَ مُصاحَبَةَ الْقاطِعِ لِرَحِمِهِ فَإِنِّی وَجَدْتُهُ مَلْعُوناً فِی کِتابِ اللّهِ عَزَّوَجَلَّ فِی ثَلاثَةِ مَواضِعَ.(1)

1- اصول کافی، ج 2، ص 641 .

[فرزندم !] از هم نشینی با افرادی که پیوند خویشاوندی را قطع کرده اند و نسبت به ارحام خود بدرفتاری می کنند، برحذر باش که من آنها را در سه جا از قرآن، ملعون یافتم. [سپس آیات 24 و 25 سوره محمد و آیه 25 سوره رعد و آیه 27 سوره بقره را تلاوت فرمود.]

امام صادق علیه السلام نیز فرمود:

ملعون است کسی که پدر و مادر خود را کتک زند. ملعون است کسی که عاق والدین شود و ملعون است کسی که قطع رحم کند.(1)

نه تنها خداوند، قطع کننده رحم را لعن و نفرین و از رحمت خود دور می کند، بلکه این فرد، مورد لعن و نفرین همه پیامبران و فرشتگان مقرب خدا قرار می گیرد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله، با اشاره به این افراد می فرماید:

[اینها کسانی هستند که] حرص و طمع و آز می ورزند، حسد را آشکار می سازند، ارحام خود را قطع می کنند و از انجام دادن اعمال نیک خودداری می ورزند.(2)

11. خسران در دنیا و آخرت و نزول بلا

امام صادق علیه السلام نیز در این باره می فرماید:

هیچ گناهی نیست که مانند ستم و قطع رحم، عقوبت آن در دنیا و آخرت سزاوار تسریع باشد؛ زیرا باطل رفتنی است.(3)

فردی خدمت امام صادق علیه السلام رسید و عرض کرد: برادران و عموزادگان من خانه را بر من تنگ کرده و مرا به خروج از آن مجبور ساخته اند و اگر می خواستم، می توانستم از ایشان شکایت کنم و حقم را از آنان بگیرم.

1- بحارالانوار، ج 74، باب 3، ص 98.
2- همان، ج 77، باب 5 ، ح 1.
3- همان، ج 75، باب 70، ح 15.

حضرت فرمود: «صبر کن، شاید خداوند گره از کار تو باز کند و راهی پیش پایت بگذارد.» مرد می گوید: از پیش حضرت رفتم و صبر کردم تا اینکه چند سال بعد همه آنها بر اثر شیوع بیماری وبا مردند و حتی یک نفر از ایشان باقی نماند. پس از این ماجرا به دیدار حضرت رفتم. امام از احوال بستگانم جویا شد. به ایشان گفتم: به خدا سوگند! همه از دنیا رفتند و کسی از ایشان باقی نمانده است. حضرت فرمود: «این نتیجه اعمالی بود که در حق تو مرتکب شدند و خود را به عاق تو گرفتار ساختند و با تو قطع رحم کردند.» سپس افزود: «آیا دوست داشتی آنها زنده باشند و بر تو سخت بگیرند؟» گفتم: نه، به خدا قسم.(1)

1- همان، ج 74، باب 3، ح 103.

وسیله نجات از آتش دوزخ

شخصی محضر امام صادق علیه السلام رسید و گفت: پدری دارم که بسیار پیر و ناتوان است. او را به دوش می گیرم و برای قضای حاجت بیرون می برم. امام فرمود: «هر چه می توانی به پدرت خدمت کن و حتی لقمه در دهان او بگذار که این کار وسیله نجات تو از آتش دوزخ خواهد بود.»(1)

همچنین در کلام دیگری فرمود:

چه شده که شما به پدر و مادرتان _ چه زنده و چه مرده _ احسان و خوبی نمی کنید؟ به این ترتیب که برایشان نماز بخوانید و به نیتشان صدقه دهید و از سوی آنها حج بگذارید و روزه بگیرید که خداوند به همان اندازه به شما نیز پاداش خواهد داد.(2)

خدمت به پدر و مادر

رسول خدا صلی الله علیه و آله یک خواهر و یک برادر رضاعی (شیری) داشت. روزی خواهرش نزد ایشان آمد. وقتی نگاه پیامبر به او افتاد، با شادمانی از جا بلند شد و برای او زیرانداز پهن کرد و وی را روی آن نشانید. سپس با

1- اصول کافی، ج 2، ص 162.
2- همان.

خوشحالی و روی خندان با وی به گفت وگو پرداخت. پس از مدتی خواهر بلند شد و رفت. پس از او نیز برادر رضاعی رسول الله صلی الله علیه و آلهنزد ایشان آمد، ولی پیامبر آن استقبال و پذیرایی را که از خواهرش کرده بود، از برادر نکرد. علت این کار را از ایشان پرسیدند. حضرت در پاسخ فرمود: «خواهرم بیشتر از برادرم در خدمت به پدر و مادر کوشا بود».(1)

امید به آمرزش خداوند

شخصی که بسیار گنه کار بود، خدمت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله آمد و عرض کرد: آیا امید نجات و بخشایش من هست؟ پیامبر پرسید: «آیا پدر و مادرت زنده هستند؟» مرد گفت: فقط پدرم زنده است. حضرت فرمود: «برو و به او خدمت و نیکی و خوش رفتاری کن.» پس از آنکه مرد رفت، پیامبر فرمود: «ای کاش مادرش نیز زنده بود».(2)

نیکی به مادر

زکریا بن آدم می گوید: من مسیحی بودم و بعدها مسلمان شدم. وقتی به قصد اعمال حج رفته بودم، امام صادق علیه السلام را در مدینه زیارت کردم. از ایشان پرسیدم: من پدر و مادری دارم که هنوز بر مذهب نصرانیت (مسیحیت) باقی مانده اند. مادرم نیز نابیناست. من با آنها زندگی می کنم و با ایشان هم غذا می شوم. آیا کار من درست است؟ حضرت پرسید: «آیا ایشان گوشت خوک می خورند؟» زکریا گفت: نه هرگز. امام فرمود: «اشکالی ندارد. با آنها هم غذا شو، ولی با مادرت بیشتر خوش رفتاری کن و با وی بسیار

1- همان، ص 161.
2- بحارالانوار، ج 74، ص 82 .

مهربان باش و اگر او درگذشت، شخصا مراسم خاک سپاری او را انجام ده.» زکریا می گوید: پس از پایان مراسم حج به کوفه برگشتم و بنا بر سفارش امام، به مادرم بیشتر از همیشه رسیدگی کردم. هر روز لباس و موی سرش را تمیز می کردم. روزی مادرم پرسید: پسرم، پیش از اینکه در آیین مسیحیت بودی، با من این گونه رفتار نمی کردی. از زمانی که مسلمان شده ای، رفتار تو با من بهتر شده است و به من بیشتر رسیدگی می کنی. دلیل آن چیست؟ گفتم: مردی از فرزندان رسول خدا صلی الله علیه و آله [پیامبر ما] چنین دستوری به من داده است. مادرم پرسید: این مرد، پیامبر است؟ گفتم: نه او پیامبر نیست، بلکه از نوادگان پیامبر است. مادرم گفت: فرزندم، او پیامبر است و این گونه رفتارها از وصیت ها و سفارش های پیامبران است. گفتم: نه مادر، پیامبر ما خاتم پیامبران است و پس از او پیامبری نخواهد آمد و امام جعفر صادق علیه السلاماز فرزندان اوست. سپس مادرم گفت: پسرم، دین تو بهترین دین است. آن را به من بیاموز. من نیز می خواهم مسلمان شوم. من نیز شهادتین را به او آموختم و او مسلمان شد و نماز ظهر و عصر و مغرب و عشا را خواند و شبانه درگذشت و او را دفن کردم.

گفته اند که حسن بن علی، پسرعموی امام صادق علیه السلامبسیار شجاع و قوی بود، به گونه ای که به او «رمح آل ابوطالب» (نیزه خاندان ابوطالب) می گفتند. او پرچم دار قیام عبدالله محض (نواده امام حسن علیه السلام)، بر ضد منصور دوانیقی بود و به این دلیل با امام صادق علیه السلام کدورتی داشت تا جایی که یک بار به امام حمله کرد تا ایشان را بکشد.

سالمه یکی از کنیزهای امام می گوید: وقتی امام بیمار بود، از ایشان

پرستاری می کردم که ناگهان بی هوش شد. وقتی به هوش آمد، به من فرمود: «هفتاد دینار به حسن بدهید و فلان مقدار و فلان مقدار به افراد دیگر بپردازید.» عرض کردم: آیا به مردی که می خواست شما را بکشد، هفتاد دینار بدهیم؟ حضرت فرمود: «آیا نمی خواهی مشمول این آیه باشم که خداوند فرمود: آنها که پیوندهایی را که خداوند به آنها امر کرده است، برقرار می دارند و از پروردگارشان می ترسند و از بدی حساب بیم دارند، عاقبت نیک در سرای آخرت خواهند داشت.»(1) سپس افزود: «آری ای سالمه! خداوند بهشت را آفرید و پاکیزه و خوش بو ساخت، به گونه ای که بوی خوش آن از فاصله دو هزار سال راه به مشام می رسد، ولی این بوی خوش به مشام قطع کننده پیوند خویشاوندی و عاق والدین نمی رسد».(2)

پیوند با قاطع رحم

هارون الرشید، خلیفه عباسی، با امام موسی بن جعفر علیه السلام دشمنی داشت و برای اینکه ایشان را زیر نظر بگیرد، دستور داد که شخصی از آل ابی طالب را انتخاب کنند تا درباره حضرت از او خبرهایی بگیرند. یحیی برمکی، وزیر هارون و برخی درباریان دیگر، علی بن اسماعیل، برادرزاده امام را معرفی کردند. به دستور خلیفه، نامه ای برای اسماعیل نوشته شد و از او خواستند به بغداد بیاید. چون امام از سفر او آگاه شد، او را خواست و فرمود: «می خواهی کجا بروی؟» گفت: به بغداد می روم. حضرت فرمود: «برای چه کاری می روی؟» گفت: قرض بسیار دارم. موسی بن جعفر علیه السلام فرمود: «من قرض

1- نک: رعد: 21.
2- حکایت های شنیدنی، ج 5 ، ص 30؛ طوسی، الغیبه، ص 128.

تو را ادا می کنم و خرجت را می دهم!»، ولی او نپذیرفت و گفت: مرا وصیتی کن! حضرت فرمود: «تو را وصیت می کنم که در خون من شریک نشوی و اولاد مرا یتیم نکنی.» [و این سخن را] تا سه مرتبه تکرار کرد و سیصد دینار طلا و چهار هزار درهم به وی بخشید. یاران امام پرسیدند: چرا به او احسان و صله رحم می کنی، با وجود آنکه او قطع رحم کرده است؟ حضرت فرمود: از جدم رسول خدا صلی الله علیه و آله شنیده ام که چون صله رحم بریده شود، باید آن را وصل کرد.(1)

سرانجام پیش از آنکه اسماعیل از هدیه های هارون بهره مند شود، بر اثر گلودرد شدید از دنیا رفت.

رضایت خداوند در گرو رضایت مادر

امام صادق علیه السلام فرمود: «روزی پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله بر بالین جوانی که در حال احتضار بود، رفت و کلمه شهادتین را به او تلقین فرمود، ولی جوان نتواست آن را بر زبان بیاورد. حضرت پرسید: «آیا مادر دارد؟» زنی که آنجا بود، گفت: بله، من مادر او هستم. پیامبر فرمود: «آیا از او غضبناکی؟» زن عرض کرد: بله، شش سال است که با او سخن نگفته ام. پس حضرت از مادر خواست تا از پسرش راضی شود. مادر گفت: به خاطر رضایت تو راضی شدم، خدا نیز از او راضی شود. در همین حال زبان آن جوان به گفتن کلمه توحید باز شد. حضرت از او پرسید: چه می بینی؟ جوان گفت: مردی سیاه چهره، زشت رو و بدبو مرا رها نمی کند. حضرت این کلمات را به او یاد داد:

1- جامع النورین، ص 24؛ برگرفته از: یک صد موضوع، 500 داستان، ص 330.

«یَا مَنْ یَقْبَلُ الیَسِیرَ وَ یَعْفُو عَنِ الکَثیرِ اِقْبَلْ مِنِّی الیَسِیرَ وَ اعْفُ عَنِّی الکَثِیرَ إِنَّکَ أَنْتَ الْغَفُورُ الرَّحِیمُ» و جوان آنها را تکرار کرد. پس پیامبر فرمود: «چه می بینی؟» عرض کرد: آن شخص اولی از من دور شد و محو گردید و مردی سفیدرو، زیبا و خوش بو به طرف من می آید. رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «همان جمله را تکرار کن.» مرد تکرار کرد و با همین حال از دنیا رفت. پس حضرت شاد شد و فرمود: «خدا او را آمرزید».(1)

کفاره گناهان

از ابوخدیجه نقل شده است که امام صادق علیه السلام فرمود: «مردی خدمت حضرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله آمد و عرض کرد: دختری داشتم. او را پرورش دادم تا بالغ شد. روزی به او جامه و زیور پوشانیدم و بر سر چاهی بردم و به چاه انداختم. آخرین سخن که از او شنیدم کلمه «پدرجان، پدر جان» بود. اکنون پشیمانم. برای جبران این کار چه باید بکنم؟ حضرت فرمود: «آیا مادرت زنده است؟» عرض کرد: خیر. پیامبر پرسید: «خاله ات زنده است؟» مرد گفت: آری! رسول خدا صلی الله علیه و آله فرمود: «برو و به او نیکی کن که او نیز به منزله مادر است تا کفاره آن کارت شود».

سفارش امام زمان عج الله تعالی فرجه الشریف به صله رحم

حضرت آیت الله مرعشی نجفی می فرماید: «در ایام اقامتم در سامرا شب هایی را در سرداب مقدس [امام زمان] بیتوته می کردم. در یکی از شب ها، آخر شب صدای پایی شنیدم. با اینکه در سرداب قفل بود، ترسیدم؛ زیرا عده ای از

1- تفسیر نمونه، ج 9، ص 112.

دشمنان اهل بیت علیهم السلام قصد کشتن مرا داشتند. شمعی نیز که همراه داشتم، خاموش شده بود. ناگهان صدای دلربایی را شنیدم که این گونه سلام داد: «سلام علیکم یا سید!» و مرا نام برد. جواب سلامش را دادم و پرسیدم: «شما کیستید؟» حضرت فرمود: «یکی از بنی اعمام تو!» گفتم: در بسته بود، از کجا آمدید؟ فرمود: «خداوند بر هر چیز قدرت دارد.» پرسیدم: اهل کجایید؟ فرمود: «حجاز.» سپس فرمود: «به چه حاجت در این وقت شب به اینجا آمده ای؟» گفتم: به جهت [برآورده شدن] حاجت هایی. امام فرمود: «برآورده شد!» پس سفارش فرمود بر نماز جماعت، مطالعه فقه، حدیث، تفسیر و بر صله رحم و رعایت حقوق استاد و معلمان.(1)

سفارش امام زمان عج الله تعالی فرجه الشریف نسبت به پدر

شخصی به نام صادقی نقل می کند: شخصی پدر پیری داشت و در خدمت گزاری او کوتاهی نمی کرد و همیشه کنار او بود، مگر شب های چهارشنبه که به مسجد سهله می رفت. پس از مدتی، رفتن به مسجد سهله را نیز ترک کرد. از او پرسیدم: چرا رفتن به مسجد را ترک کرده ای؟ گفت: چهل شب چهارشنبه به آنجا رفتم. وقتی شب چهارشنبه آخر رسید، به طرف مسجد به راه افتادم. عربی را دیدم سوار بر اسب به طرف من می آید. با خود گفتم: الان این عرب مرا برهنه می کند، ولی وقتی به من رسید، به زبان عربی بدوی با من سخن گفت و از مقصدم پرسید. گفتم: به مسجد سهله می روم.

1- شیفتگان حضرت مهدی، ج 1، ص 139، به نقل از: سیدجواد رضوی، انتظارات حضرت مهدیعج از شیعیان، ص 34.

آن گاه سه مرتبه به من فرمود: «اُوصِیکَ بِالعَوْدِ؛ تو را سفارش می کنم که برگردی.» و از نظرم غایب شد. آن وقت بود که متوجه شدم ایشان حضرت مهدی عج الله تعالی فرجه الشریف است. همچنین فهمیدم که آن حضرت راضی به جدایی من از پدرم حتی شب های چهارشنبه نیست. ازاین رو، دیگر به مسجد سهله نرفتم.(1)

ص: 80

1- العبقری الحسان، ج 2، ص 88؛ به نقل از: انتظارات حضرت مهدی از شیعیان، ص 60.

پیشنهادهای کلی

زندگی ماشینی و تمدن جدید غرب که بر پایه سودآوری و کار و تلاش افراطی بنا شده است، جایی برای برقراری روابط صمیمانه میان افراد باقی نگذاشته، به گونه ای که روز به روز فاصله میان اقوام و خویشاوندان، کم رنگ تر و گسست شدیدی در زندگی آنها پدیدار شده است.

در مقابل، متون و آموزه های دینی ما به شدت بر صله ارحام و رسیدگی به وضع خویشاوندان تأکید کرده و آن را از مسائل مهم دین شمرده است و از پیروان خویش می خواهد که درباره صله ارحام کوتاهی و مسامحه نکنند. با توجه به این آموزه های نورانی، بسیار شایسته است رسانه اسلامی، به طور مستقیم یا غیرمستقیم نقش روابط خویشاوندی را بیش از پیش در برنامه های خود تقویت کند. ازاین رو، بالا بردن سطح آموزه های دینی و مذهبی مردم و جای گزین کردن فرهنگ اصیل اسلامی در روابط خویشاوندی به جای فرهنگ های وارداتی بیگانه، بسیاری ضروری به نظر می رسد.

متأسفانه یکی از عوامل کم رنگ شدن روابط و پیوندها در جامعه اسلامی، نوع نشست های خانوادگی و آداب و رسوم اشرافی در مهمانی هاست. رسانه دینی باید با به تصویر کشیدن میهمانی های ساده و صمیمی که هدف آنها به

جای شکم بارگی، ایجاد روابط دوستانه و تحکیم پایه های دوستی است، به گسترش این ارزش اقدام کند. نمایش مهمانی های تشریفاتی و پرزرق و برق نه تنها نادرست است، بلکه پی آمدهایی منفی در برقراری روابط خویشاوندی دارد. چه بسا افراد با الگوبرداری از چنین مجالسی، مجالس مشابهی را بر پاکنند و کسانی که توان مالی کافی ندارند، برای اینکه در برابر خویشاوندان سرشکسته نشوند، از دعوت ها و برقراری ارتباط ها صرف نظر کنند و به تدریج، روابط خانوادگی، کم رنگ و حتی بی رنگ شود.

تأکید بر خانواده هسته ای و زندگی زوج های جوان در مکان های مستقل و جدایی آنان از خانواده پدری، آثار بسیار ناخوشایندی در افزایش گسست روابط خانوادگی دارد. متأسفانه بیشتر سریال ها و فیلم های داخلی و خارجی ما در تبلیغ این کار می کوشند و در بیشتر آنها این مسئله را این گونه نمایش می دهند که زوج های جوان در تلاشند که از ابتدای تشکیل خانواده، مکان جدیدی برای زندگی خود برگزینند. این در حالی است که رسانه اسلامی می تواند با پیام رسانی درباره زندگی در خانواده گسترده، افزون بر حفظ روابط صمیمانه میان اعضای خانواده سبب تسریع در امر ازدواج شود که به بهانه نداشتن مسکن به تأخیر می افتد. خوشبختانه روح فرهنگ اسلامی _ ایرانی با زندگی در خانواده گسترده، بیگانه نیست. ازاین رو، با صرف وقت و ساخت فیلم های هماهنگ می توان این سنّت پسندیده را احیا و تقویت کرد. نمونه موفق برای این موضوع سریال «پدرسالار» بود که اگر در واگذاری مسئولیت ها و ایفای حقوق به افراد خانواده دقت بیشتری صورت می گرفت، می توانست پی آمدهای بهتری داشته باشد.

بنابراین، بسیار مناسب است که با نقد کارشناسانه چنین سریال هایی، جنبه های قوت آن تقویت شود و مشکل ارتباط خویشاوندی و بالا رفتن سن ازدواج به سبب مشکلات مسکن و مانند آن تا حدودی برطرف گردد.

متأسفانه بخش زیادی از سریال ها و فیلم های صدا و سیما، وارداتی بوده و بر اساس خاستگاه فرهنگی غرب تهیه و تولید شده است. هر چند استفاده نکردن از این سریال ها و فیلم ها در شرایط فعلی، ناممکن به نظر می رسد، باید در انتخاب نوع برخورد خانواده ها با یکدیگر از یک سو و ارتباط آنان با خویشاوندان زن و شوهر از سوی دیگر، با نهایت دقت صورت گیرد. اگر بر اساس فرهنگ غربی، این سطح وسیع و عمیق از روابط میان آنها مرسوم نیست، دست کم در برخوردهای گفتاری و کلامی میان آنها در دوبلاژ فیلم های غربی دقت شود؛ زیرا فیلم سازان ما خواه ناخواه از این روابط الگو می گیرند. چنان که در برخی سریال های ایرانی، احترام به والدین رعایت نمی شود و این فرهنگ بر مخاطبان نیز اثر منفی می گذارد.

ازاین رو، در شرایطی که ناچار به استفاده از سریال های نامناسب خارجی هستیم، تهیه کنندگان و فیلم سازان ایرانی باید در ساخت سریال های وطنی بر آموزه های دینی مانند سر زدن فرزندان به والدین و برعکس، تقویت روابط خانوادگی و صله ارحام و نیز حفظ احترام و حرمت والدین در گفت وگوها دقت کافی داشته باشند تا افزون بر خنثی کردن تبلیغات فرهنگی غرب، به نوعی در ترویج فرهنگ اصیل اسلامی موفق عمل کنند.

نوع برخوردها با اقوام دور و نزدیک به ویژه بزرگ سالان نیز که مایه برکت خانواده ها هستند، در تغییر نگرش ها و برقراری روابط دوستانه میان

خویشاوندان بسیار مؤثر است. در ساخت برنامه های تلویزیونی باید در حفظ حرمت یکدیگر نهایت دقت به عمل آید. محور ارتباط ها باید بر پایه گذشت و ایثار بنا شود، نه اینکه بر اثر کوچک ترین بهانه، روابط خویشاندی قطع شود. این در حالی است که اسلام، قهر بیشتر از سه روز آن هم در موارد ضروری را ناپسند شمرده است. ازاین رو، در سریال ها و فیلم های تلویزیونی، بزرگان و ریش سفیدان خانواده باید در رفع کدورت ها و اختلاف ها و گسترش روابط دوستانه پیش قدم شوند و قهر و کینه را به محبت و صمیمیت بدل سازند. ناگفته نماند که نوع برخورد با بزرگ ترها، الگوی مناسبی برای فرزندان است. اگر در شرایط کنونی، روابط خانوادگی کم رنگ شود و بزرگان اقوام برای رفع آنها نکوشند، به یقین، این گسست های ارتباطی روز به روز شدیدتر خواهد شد. بنابراین، صدا و سیما می تواند پس از تحقیق و آسیب شناسی کارشناسانه، با پخش سریال های تأثیرگذار، در رفع این مشکلات اقدام کند.

کاهش ارتباط های خویشاوندی و بی توجهی به بستگان خارج از خانه مانند عموها، عمه ها، خاله ها، دایی ها به داخل برخی از خانواده ها نیز کشیده شده است. همچنین خانواده ها که پایگاه اصلی نگه داری سالمندان است، از زیر بار این مسئولیت شانه خالی می کنند و آنان را به خانه سالمندان می سپارند. تعداد این خانواده ها، نادر است، ولی بی توجهی به این امر مهم، به تدریج بر دیگر خانواده ها اثر می گذارد. بنابراین، رسانه دینی باید در فیلم ها و سریال های خود، آموزه های نورانی دین اسلام درباره سالمندان را به طور مستقیم یا غیرمستقیم به خانواده ها آموزش دهد و آنان را مایه برکت و امید

خانواده ها معرفی کند و با معرفی سالمندان در سریال های خارجی به عنوان افرادی ناتوان، عقب مانده و سربار برخورد جدی داشته باشد. این گونه نگرش های منفی به سالمندان، به گسست روابط دوستانه میان نسل ها دامن می زند و شکاف میان نسل ها را زیاد می کند.

رسانه اسلامی باید با ساخت برنامه های جذاب، فرهنگ دید و بازدید میان خویشاوندان در مناسبت های مهم ملی و مذهبی همچون اعیاد اسلامی، عید نوروز، ماه مبارک رمضان و مانند آن را گسترش دهد.

فایده ها و آثار مثبت فراوانی در دورهم نشینی و روابط حضوری وجود دارد که هرگز در روابط غیرمستقیم دیده نمی شود.

نمایش پی آمدهای منفی گسست های ارتباطی میان خویشاوندان، در تقویت و تحکیم روابط خویشاوندی مفید است. به تصویر کشیدن پی آمدهای مادی و دنیوی آن نیز می تواند سبب تقویت بیشتر ارتباط میان خویشاوندان شود. در هر حال، تهیه کنندگان رسانه اسلامی باید در جای مناسب خود و نقاط اوج فیلم نامه ها و داستان سریال ها از این نکته مهم غفلت نکنند.

متأسفانه برخی اقوام فقط به هنگام مشکلات و گرفتاری ها به همدیگر مراجعه می کنند و انتظار دارند که به صرف خویشاوندی، مشکلاتشان به سرعت حل شود. در فرهنگ عرفی ما رسم شده است که برای افرادی که فقط وقت گرفتاری ها به سراغ آدمی می آیند، از ضرب المثل «پارسال دوست، امسال آشنا» استفاده می کنند و به یاری آنها برنمی خیزند. صدا و سیما باید کرامت نفس را در این موارد برجسته سازد و با نمایش عفو و چشم پوشی از خطای اطرافیان، زمینه ارتباط های بعدی را فراهم آورد. همچنین به مردم

نشان دهد که در پرتو ارتباط مستمر، امکان فریادرسی و یاری بیشتری میان خویشاوندان وجود دارد.

شاید برخی تصور کنند که این همه اصرار و تأکید درباره صله رحم، مخصوص کسانی است که ثروت زیادی دارند و می توانند به نزدیکان خود کمک کنند، ولی صله رحم برای کسانی که از نظر مالی در تنگنا هستند و توان رسیدگی و کمک به دیگران را ندارند، ضروری نیست. حال آنکه این تصور و برداشت، نادرست است؛ زیرا برای ادای صله رحم، نیازی به پول و ثروت نیست، بلکه چون هدف از صله رحم، برقراری پیوند خویشاوندی است، بر اساس آموزه های دینی، این وظیفه را می توان حتی با دادن یک جرعه آب و آزار نرساندن به خویشاوندان و نیز سلام کردن به یکدیگر ادا کرد و از پاداشی که خدا برای صله رحم مقرر فرموده است، بهره برد. بنابراین، صدا و سیما باید به اصل ارتباط توجه کند و مسئله پذیرایی و تشریفات را در درجه دوم اهمیت قرار دهد.

در بیشتر فیلم و سریال های خانوادگی، بانوان، ساعت ها پیش از برگزاری مهمانی به فکر غذا، پوشاک و چیدمان خانه هستند. هرچند آراستگی ظاهر و خانه، پسندیده است، توجه افراطی به این مسئله، زشت و نکوهیده است. ازاین رو، برنامه سازان ارجمند باید در رفع این کاستی و تعیین جهت دهی مناسب به میهمانی ها پیش قدم باشند.

پرسش های مسابقه ای

1. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در روایتی برای نشان دادن اهمیت برقراری ارتباط، پیمودن چند سال راه را برای صله رحم لازم دانسته است؟

الف) یک سال ب) دو سال ج) سه سال

2. صله رحم به چه معناست؟

الف) پیوستگی با خانواده

ب) پیوند با خویشان

ج) محبت قلبی با خویشان

3. کدام یک از موارد زیر، از روش های صله رحم نیست؟

الف) انفاق زبانی و قلبی

ب) انفاق مالی و فعلی

ج) انفاق در نیت و زبان

4. کدام یک از موارد زیر، از آثار دنیوی صله رحم است؟

الف) زیادی عمر و فزونی برکت

ب) آسان شدن حساب رسی

ج) راه یابی به بهشت

5. کدام یک از موارد زیر، از آثار اخروی برقراری صله رحم است؟

الف) آبادانی سرزمین

ب) آسان گیری هنگام مرگ و حساب قیامت

ج) افزایش دل بستگی به خویشان

6. کدام یک از دلایل زیر، دلیل اصلی ترک صله رحم است؟

الف) دوری راه ب) میهمانی های پرهزینه

ج) هر دو مورد

7. کدام یک از موارد زیر بهتر می توانند صله رحم را در جامعه رونق

ص: 87

ببخشند؟

الف) بزرگان اقوام و خویشاوندان

ب) صدا و سیما

ج) خود فرد و تربیت خانوادگی او

8 . کدام یک از موارد زیر جزو حقوق خویشاوندان نیست؟

الف) سرزدن به بستگان و صله رحم کردن

ب) بررسی و حل مشکلات ضروری

ج) کمک کردن به ارتقا و بهبود وضع زندگی

پرسش های مردمی

1. صله رحم یعنی چه؟

2. چرا برخی مردم آن گونه که شایسته است، به روابط خویشاوندی اهمیت نمی دهند؟

3. به نظر شما، نوع مهمان نوازی ها تا چه حد در کاهش روابط خویشاوندی مؤثر است؟

4. نداشتن توان مالی تا چه حد می تواند سبب کم شدن روابط خانوادگی شود؟

5. با اجرای درست صله رحم چه فوایدی نصیب افراد می شود؟

6 . ترک صله رحم چه آسیب ها و زیان هایی برای انسان به همراه دارد؟

7. می گویند صله رحم سبب افزایش روزی و برکت می شود. نظر شما چیست؟

8 . آیا احوال پرسی تلفنی و مانند آن می تواند جای ارتباط های حضوری و

چهره به چهره را بگیرد؟

9. شما و اقوام و خویشانتان تا چه اندازه برای صله رحم اهمیت قائل می شوید؟

10. چرا برخی مردم به صله رحم، کم توجهی می کنند؟

11. برای برقراری هر چه بیشتر روابط خویشاوندی چه پیشنهادی دارید؟

12. تا چه اندازه از آثار منفی ترک صله رحم آگاهی دارید؟

13. برخی اقوام و آشنایان فقط هنگام مشکل به یاد یکدیگر می افتند. به نظر شما این روش چه نتایجی در پی دارد؟

14. بنا بر آموزه های دینی، قطع رحم سبب کوتاهی عمر، اجابت نشدن دعا و کاهش روزی و... می شود. فکر می کنید اگر مردم ما به خوبی از این ضررها آگاه شوند، برای تقویت روابط خانوادگی تلاش می کنند؟

15. صدا و سیما تا چه اندازه در کاهش یا افزایش روابط خانوادگی مؤثر است؟

16. کدام یک از سریال ها، فیلم ها و نمایش های رادیویی را به یاد دارید که بر اهمیت روابط خانوادگی در آن تأکید شده باشد؟

پرسش های کارشناسی

1. تعریف شما از صله رحم چیست؟

2. عوامل کم رنگ شدن روابط خویشاوندی در جامعه چیست؟

3. مسائل فرهنگی تا چه اندازه می تواند در کاهش یا افزایش ارتباط خویشاوندی مؤثر باشد؟

4. مسائل اقتصادی را تا چه حد در کم رنگ شدن صله ارحام مؤثر

می دانید؟

5. روش های صله رحم را در روابط خویشاوندی بیان فرمایید.

6. فرهنگ غرب و تهاجم فرهنگی را تا چه اندازه در کاهش سطح روابط خویشاوندی مؤثر می دانید؟

7. چگونه و با چه روش هایی می توان مردم را به صله رحم تشویق کرد؟

8. ابزارهای جدید ارتباطی مانند تلفن و اینترنت تا چه اندازه در کم رنگ شدن روابط چهره به چهره و حضوری مؤثر است؟

9. رابطه میان صله ارحام و فرهنگ میهمان داری را چگونه بررسی می کنید؟

10. پی آمدها و آثار منفی گسست ارتباطی میان خویشاوندان را چگونه می بینید؟

11. افزون بر آثار اخروی، چه پی آمدهای دنیوی در صله رحم وجود دارد؟

12. برخی معتقدند که صله رحم در جامعه ما نسبت به اوایل انقلاب به شدت کم شده است. دلایل آن چیست؟

13. درباره حقوق خویشاوندان از دیدگاه اسلام توضیح فرمایید.

14. جایگاه و اهمیت صله رحم و رسیدگی به خویشاوندان را چگونه می بینید؟

15. رسانه ها چگونه می توانند در فرهنگ سازی در این زمینه نقش بیشتری داشته باشند؟

16. برای تقویت روابط خویشاوندی و صله رحم چه سفارشی دارید؟

17. در حقیقت، فلسفه برقراری روابط خویشاوندی، ایجاد و تحکیم مهر و محبت میان خویشاوندان است. نظر شما درباره فلسفه صله رحم چیست؟

ص: 91

1. آلوسی، شهاب الدین محمود، روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم و السبع المثانی، بیروت، دار احیاء التراث العربی، 1364 ه_. ق.

2. آمدی تمیمی، عبد الواحد بن محمد، شرح غرر الحکم، ترجمه و نگارش: محمدعلی انصاری، مقدمه و تصحیح: میر جلال الدین ارموی، دانشگاه تهران، چاپ پنجم، 1373.

3. ابن ابی الحدید، شرح نهج البلاغه، بیروت، دار احیاء التراث العربی، 1385 ه_. ق.

4. ارگانی بهبهانی حائری، محمود، دید و بازدید (صله رحم در اسلام)، ویراستار: شیخ یوسف غلامی، انتشارات پیام مهدی، چاپ اول، 1376.

5. ________________________ ، سلام در اسلام، نشر مؤلف، قم، 1416.

6. بیضاوی، ناصر الدین عبد الله، تفسیر البیضاوی (انوار التنزیل و اسرار التأویل)، حاشیه: محمد احمد کنعان قرشی کازرونی، دار العلم للملایین، 1404 ه_ . ق، بیروت، مؤسسه شعبان، 1330.

7. تویسرکانی، محمد نبی بن احمد، لئالی الاخبار، قم، مکتبه العلامه، 1373.

8. جوادی آملی، عبدالله، تسنیم، مرکز نشر اسراء، چاپ دوم، 1379.

9. حرّانی، شیخ حسن بن شعبه، تحف العقول، تصحیح: علی اکبر غفاری، تهران، کتاب فروشی اسلامی، چاپ سوم، 1366.

10. حر عاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه، بیروت، دار احیاء التراث العربی، 1376 ه_ . ق.

11. دستغیب، سید عبدالحسین، گناهان کبیره، کانون اندیشه اسلامی، 1361.

12. رازی، شیخ ابوالفتوح، روح الجَنان و روض الجَنان، تصحیح: میرزا ابوالحسن شعرانی، کتاب فروشی اسلامی، 1398 ه .ق.

13. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، مفردات الفاظ القرآن، تهران، الحوراء، 1380.

14. رجب زاده، رضا، راه نجات (ترجمه کتاب منهاج النجاه ملا حسین فیض کاشانی)، تهران، پیام آزادی، 1364.

15. رضوی، سید جواد، انتظارات حضرت مهدی عج الله تعالی فرجه الشریف از شیعیان، انتشارات دارالنور، 1380.

16. سعدی، مصلح بن عبد الله، کلیات سعدی، تهران، پیمان، 1382.

17. شاه عبد العظیمی، حسین بن احمد، تفسیر اثنی عشری، تهران، انتشارات میقات، 1363.

ص: 92

18. شرف الدین، سید حسین، تحلیلی اجتماعی از صله رحم، مرکز انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.

19. شمس الدین، سید مهدی، داستان ها و حکایت ها، قم، دار النشر، 1368.

20. صالحیان، محمدرضا، مقام پدر و مادر در فرهنگ اسلام، اصفهان، مهر قائم، 1380.

21. صداقت، علی اکبر، یک صد موضوع 500 داستان، انتشارات ناصر، چاپ دوم، 1380.

22. طباطبایی قمی، سید تقی، صله ارحام یا پیوند با خویشاوندان، قم، 1402ه .ق.

23. طباطبایی، محمد حسین، تفسیر المیزان فی تفسیر القرآن، بیروت، مؤسسه اعلمی، 1372.

24. طبرسی، حسن بن فضل، مکارم الاخلاق، قم، منشورات الشریف الرضی، 1368.

25. عروسی حویزی، عبد علی بن جمعه، تفسیر نور الثقلین، تصحیح: سیدهاشم رسولی محلاتی، قم، مؤسسه اسماعیلیان، 1373.

26. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، تهران، امیر کبیر، 1374.

27. فتال نیشابوری، محمد بن احمد، روضه الواعظین، قم، دلیل ما، 1381.

28. فتح علی خانی، محمد، آموزه های بنیادین علم اخلاق، قم، شهریار، 1379.

29. فخر رازی، تفسیر کبیر، دار الکتب العلمیه، تهران.

30. فیض کاشانی، ملا محسن، المحجه البیضاء فی تهذیب الاحیاء، تهران، مکتبه الاسلامیه، 1362.

31. قمی، عباس، سفینه البحار، تهران، فراهانی، 1363.

32. ___________________________ ، منتهی الآمال، تهران، معاصر، 1379.

33. کریمی اعتماد اراکی، احمد، نخبه المواعظ، مؤسسه دار التفسیر، 1374.

34. کلینی رازی، ثقه الاسلام محمد، کافی (فی الاصول و الفروع و الروضه)، تهران، دار الکتب الاسلامیه، 1363 _ 1388 ه_ . ق.

35. لاهیجی، بهاء الدین محمد بن شیخ علی شریف، تفسیر شریف لاهیجی، مقدمه: میر جلال الدین حسینی ارموی و دکتر محمد ابراهیم آیتی، تهران، دفتر نشر راد، 1373.

36. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، بیروت و ایران، المکتبه الاسلامیه، 1389ه . ق.

37. محمدی اشتهاردی، محمد، حکایت های شنیدنی، قم، علامه، 1383.

38. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم، مکتب الاعلام الاسلامی، 1372.

39. مشهدی، میرزا محمد، تفسیر کنز الدقائق، مؤسسه نشر اسلامی، چاپ اول، 1412ه . ق.

40. معلوف، لویس، المنجد، تهران، اسماعیلیان، 1365.

41. مکارم شیرازی، ناصر، داستان های تفسیر نمونه، قم، قدس، 1372.

42. مولوی نیا، محمد جواد، حقوق و روابط اجتماعی، ترجمه: رساله حقوق امام سجاد علیه السلام، قم، نشر خرم، 1379.

43. مهدوی کنی، محمدرضا، نقطه های آغاز در اخلاق، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، 1373.

44. میر عظیمی، جعفر، حقوق والدین، قم، انتشارات رسالت، 1374.

45. نراقی، محمد مهدی، جامع السعادات، قم، دار التفسیر، 1375.

46. نوری طبرسی (و دیگران)، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، قم، مؤسسه آل البیت علیهم السلام لاحیاء التراث، چاپ دوم، 1409 ه . ق.

47. نهاوندی، علی اکبر، العبقری الحسان، مشهد، تک سوار، 1381.

درباره مرکز

بسمه تعالی
هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ
آیا کسانی که میدانند و کسانی که نمیدانند یکسانند ؟
سوره زمر/ 9

مقدمه:
موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال 1385 هـ .ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:
موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفا علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب « مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:
1.بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)
2.تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی
3.جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه ، تبلت ها، رایانه ها و ...
4.سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو
5.گسترش فرهنگ عمومی مطالعه
6.زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:
1.عمل بر مبنای مجوز های قانونی
2.ارتباط با مراکز هم سو
3.پرهیز از موازی کاری
4.صرفا ارائه محتوای علمی
5.ذکر منابع نشر
بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :
1.چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه
2.برگزاری مسابقات کتابخوانی
3.تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...
4.تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...
5.ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com
6.تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...
7.راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی
8.طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...
9.برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)
10.برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)
11. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در 8 فرمت جهانی:
JAVA.1
ANDROID.2
EPUB.3
CHM.4
PDF.5
HTML.6
CHM.7
GHB.8
و 4 عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :
ANDROID.1
IOS.2

WINDOWS PHONE.3
WINDOWS.4
به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .
درپایان :
از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان -خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آباده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی -پلاک 129/34- طبقه اول
وب سایت: www.ghbook.ir
ایمیل: Info@ghbook.ir
تلفن دفتر مرکزی: 03134490125
دفتر تهران: 88318722 ـ 021
بازرگانی و فروش: 09132000109
امور کاربران: 09132000109